

พัฒนาการความคิดมาร์กซิสต์
ในศตวรรษที่ ๒๐ :

สำนักแฟรงเฟิร์ต

กาญจนา แก้วเทพ*

“เสรีภาพนั้นนอกจากจะเป็นสิ่งที่ไม่เคยมี
ใครมาหยิบยื่นให้แล้ว ในทางตรงกันข้าม
เสรีภาพยังกลับเป็นสิ่งที่ถูกคุกคามอยู่เสมอ”

เรโธคอร์ ฮาคอร์โน

(1903-1970)

*อาจารย์คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล

ในช่วงระยะหลังสงครามโลกครั้งที่สองได้
เกิดมีลัทธิมาร์กซ์สำนักใหม่ ๆ ขึ้นในฝรั่งเศสและ
อิตาลี เช่น สำนักอัลตุสเซอร์ (Althusser) หรือ
สำนักเดลลา วอลฟ์ (Della Volpe) ในอิตาลี
แต่สำหรับในโลกที่ใช้ภาษาเยอรมันนั้น การก่อ
ตัวของการพัฒนาลัทธิมาร์กซ์ได้เริ่มมีก่อนหน้านั้น
แล้ว ตั้งแต่ช่วงก่อนที่สงครามโลกครั้งที่สองจะ
ระเบิดขึ้น กลุ่มที่จัดว่ามีอิทธิพลมากที่สุด ได้แก่
กลุ่มนักลัทธิมาร์กซ์แห่งสำนักแฟรงเฟิร์ต (Ther-
bon, p. 83)

คำว่าสำนักแฟรงเฟิร์ต* เริ่มใช้เรียกกันอย่าง
แพร่หลายในช่วงทศวรรษ 1950 โดยหมายถึงกลุ่ม
นักคิดเยอรมันที่สังกัดหรือเกี่ยวข้องกับ สถาบัน
เพื่อการวิจัยสังคม (Institute for Social
Research) ก่อตั้งปี 1923 มีฐานะเทียบเท่าภาควิชา
หนึ่งของมหาวิทยาลัยแฟรงเฟิร์ต เงินทุนใน
การดำเนินงาน ได้มาจากการบริจาคของเฟลิทซ์
เวล (Felix Weil) สมาชิกที่มีฐานะดีคนหนึ่ง
ในกลุ่มฯ เวลเคยร่วมอยู่ในกลุ่มศึกษาของจอร์จ ลูคัส
(G. Lukacs) และคาร์ล คอริช** (K.Korsch)
และได้แนวกิจมาดำเนินงานของสถาบันวิจัยสังคม
แห่งนี้ (Kolakowski, pp. 341-3)

ถึงแม้ว่าจะถูกเรียกว่าเป็น “สำนักแฟรง
เฟิร์ต” แต่ทว่าบรรดานักคิดที่สังกัดกลุ่มนี้ ต่าง
ก็มีแนวคิดแตกต่างกันไปหลากหลายแนวทาง โดย

*ต่อไปอาจจะใช้อย่างอื่นว่า สำนัก ๆ หรือกลุ่ม ๆ

**ประวัติและแนวคิดย่อ ๆ ของคอริช อาจดูได้จาก
อาทิ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และ กนกศักดิ์
แก้วเทพ, “คาร์ล คอริช และวิกฤติการณ์ของลัทธิ
มาร์กซ์” วารสารธรรมศาสตร์ 12 : 2 (มิถุนายน
2526), น. 128-139.

มีการรวมตัวกันหลวมๆ และมีได้มีวิธีการวิเคราะห์ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหมด (ในการนำเสนอแนวคิดของสำนัก ๆ ในตอนต่อไป จะเลือกเสนอแนวคิดหลัก ๆ ที่อาจถือได้ว่าเป็นตัวแทนความคิดเห็นร่วมกันในประเด็นใหญ่ ๆ ของสมาชิกส่วนมาก) บรรดานักคิดเหล่านี้ล้วนมาจากนานาสาขาวิชา เช่นปรัชญา สังคมวิทยา คณิตศาสตร์ จิตวิทยาสังคม ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ ไซวิทยา ศีกษา จิตวิเคราะห์ ทฤษฎีวรรณกรรม กฎหมาย เป็นต้น โดยมีพื้นฐานร่วมกัน คือ เห็นด้วย (มากบ้างน้อยบ้าง) กับแนวคิดหลัก ๆ ของลัทธิมาร์กซ์ วิธีการศึกษาค้นคว้ากระทำโดยเลือกประเด็นปัญหาปัจจุบันของสังคมและใช้การวิเคราะห์แบบสหวิทยาเพื่อพิจารณาปัญหานั้นดังตัวอย่างที่จะกล่าวต่อไปในกรณีของการวิเคราะห์ปัญหาระบบฟาสซิสต์

ผู้อำนวยการคนแรกของสถาบันคือ กรูนเบิร์ก (Grünberg, 1861-1940) ผู้ถูกจัดว่าเป็นตัวแทนของแนวคิดแบบมาร์กซิสต์ ออสเตรีย (Austro-Marxism) กรูนเบิร์กมีภูมิหลังต่างจากสมาชิกคนอื่น ๆ ในกลุ่มเนื่องจากได้รับการบ่มเพาะมาแบบนักลัทธิมาร์กซ์รุ่นดั้งเดิม (orthodox) มีความเชี่ยวชาญเรื่องประวัติศาสตร์ การเคลื่อนไหวของขบวนการกรรมกร ดังนั้นในช่วงที่เขาดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการ ทางสถาบันจึงได้มีการตีพิมพ์ จดหมายเหตุดของประวัติศาสตร์ การเคลื่อนไหวกรรมกรอยู่อย่างสม่ำเสมอ อาจถือได้ว่ากรูนเบิร์กเป็นสะพานเชื่อมต่อกับความ

คิดระหว่างนักลัทธิมาร์กซ์รุ่นเดิมกับปัญญาชนเยอรมันรุ่นใหม่

นอกจากนั้นในช่วงทศวรรษ 1920 นี้ทางสถาบันได้คิดต่อแลกเปลี่ยนข่าวคราวและเอกสารกับสถาบันมาร์กซ์ - เองเกิลส์แห่งมอสโคว์โดยมี ไรยาซานอฟ (D. Ryazanov) เป็นตัวประสานงาน นอกจากนั้นทางสถาบันยังมีเวลาเป็นตัวแทนเชื่อมต่อการดำเนินงานของลัทธิและลัทธิมาร์กซ์ในจดหมายเหตุด ๆ อยู่เสมอ (P. Anderson, pp.21-22) งานค้นคว้าของสถาบันในช่วงแรกนี้ยังคงสืบทอดประเพณีของลัทธิมาร์กซ์ในขณะนั้น คือศึกษาปัญหาของการสะสมทุน มูลค่าส่วนเกิน การเคลื่อนไหวแรงงาน เป็นต้น

ผู้อำนวยการคนต่อมาได้แก่ แมกซ์ ฮอร์ไคเมอร์ (Max Horkheimer, 1895-1973) ผู้จบการศึกษามาทางจิตวิทยาสังคมและปรัชญา ในระยะนี้แนวทางของสถาบันได้เปลี่ยนจากประเพณีของลัทธิมาร์กซ์มากขึ้นเรื่อยๆ จดหมายเหตุดถูกลบไปและมีวารสารฉบับใหม่ชื่อ วารสารเพื่อการวิจัยสังคมออกมาแทน จุดมุ่งหมายของวารสารคือการถือการตีพิมพ์แนวคิดใหม่ๆ ทางทฤษฎี (หลังจากอพยพพลัดถิ่นหนีไปอยู่อเมริกา วารสารนี้ได้ทำต่อเนื่องมาอีก 2 ปีคือ 1939-41 โดยใช้ชื่อว่า "การศึกษารัฐธรรมนูญและสังคมศาสตร์" หลังจากนั้นเลิกไป) ผู้อำนวยการคนต่อมาได้แก่ เรโอคอร์ด อากอร์โน (Theodor Adorno 1903-1970) นักปรัชญาผู้เชี่ยวชาญด้านสุนทรียศาสตร์และคณิตศาสตร์ซึ่งได้เปลี่ยนแนวทางของสำนักแฟรงเฟิร์ตไปจากเดิมอย่างมาก

นักทฤษฎีของกลุ่ม ๆ

เราอาจจำแนกสมาชิกของสำนักได้เป็น ๖ รุ่น รุ่นแรก คือชุกก้องกึ่ง ไค้แก่ เฟลิกซ์ เวล, ฟรายนซ์ ฟอลลอค (Friedrich Pollock, 1894-1970), แมกซ์ ฮอร์โคิมเมอร์, เฮนริก กรอสแมน (Henryk Grossman, 1881-1950), คาร์ล วิทโฟเกล (Karl Wittfogel, 1896-), เลโอ โลเวนธาล (Leo Lowenthal, 1900-) รุ่นที่สองเป็นรุ่นสมทบ (ช่วงศตวรรษ 1930) ไค้แก่ เซอร์เบิร์ต มาคูเซอ, ฮีริก ฟรอมม์, อากอร์โน, เบ็นตัน และรุ่นสุดท้าย ไค้แก่ เจอร์เกน ฮาเบอร์มาต (Jurgen Habermas), โคลส ออฟ (Claus Offe) นอกเหนือไปจากสมาชิกที่จัดว่าเป็น “คนวงใน” แล้ว ยังมีบรรดา “คนวงนอก” ที่ส่งผลงานไปร่วมสมทบกับกลุ่มอยู่เป็นครั้งคราว เช่น วอลเตอร์ เบเนจามิน (Walter Benjamin, 1892-1940) หรือ เบอโทลท เบรช (B. Brecht) นอกจากนี้ก็มีคาร์ล คอธซ์ อดีตสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์เยอรมัน และฟรานซ์ บอร์กโน (Franz Borkenau) ผู้สนใจวิเคราะห์การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดกับปรัชญาเชิงเหตุผล (Rationalist philosophy)

ผู้เขียนจะขอแนะนำย่อ ๆ เกี่ยวกับผลงานของสมาชิกกลุ่มก้องกึ่ง (และรุ่นสมทบบางคน) ส่วนรุ่นสมทบและรุ่นสุดท้ายนั้นเนื่องจากอาจถือได้ว่าเป็นตัวแทนหลักของทางสำนัก ๆ จึงจะกล่าวถึงโดยละเอียดในตอนที่ต่อไป

-ฟรายนซ์ ฟอลลอค เป็นนักเศรษฐศาสตร์ ทำการวิเคราะห์การวางแผนเศรษฐกิจในรัสเซีย ช่วง 1917-1927

-เฮนริก กรอสแมน นักเศรษฐศาสตร์โปแลนด์ ศึกษาเรื่อง “กฎของการสะสมทุนและ

การล้มละลายของระบบทุนนิยม” ตามหลักการวิเคราะห์ของมาร์กซ์ และพยายามที่จะสำรวจพลวัต (dynamics) ของระบบการผลิตของสังคม โดยเฉพาะด้านความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้นนอกเหนือไปจากความสัมพันธ์ระหว่างมูลค่าต่าง ๆ ที่มีต่อการสะสมทุน

-คาร์ล วิทโฟเกล เคยเป็นสมาชิกของพรรคคอมมิวนิสต์เยอรมัน ผลงานที่รู้จักดี คือ การศึกษาประวัติศาสตร์จีน (เช่น **Oriental Despotism**, 1957) เขาทำงานอยู่กับสถาบันเพียง 2-3 ปีเท่านั้น ความสำคัญที่เขาถือประวัติศาสตร์มาร์กซ์นิยม คือ การสำรวจปัญหาที่มาร์กซ์ริเริ่มเอาไว้เพียงเล็กน้อย คือ รูปแบบวิธีการผลิตแบบเอเชีย

-เลโอ โลเวนธาล เข้ามาร่วมกลุ่มในระยะหลัง เขาศึกษางานด้านประวัติศาสตร์และทฤษฎีเกี่ยวกับวรรณกรรมในเชิงสังคมวิทยา ปรัชญา และวัฒนธรรมประชาชน โดยพยายามค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างส่วนล่าง กับโครงสร้างส่วนบน (ดูรายละเอียดได้จาก Kolakowski, pp. 341-344; M. Jay, pp. 26-44)

ลักษณะเฉพาะของกลุ่ม :

เป็นอิสระและไม่ยุ่งกับองค์กรใด ๆ

ตั้งแต่เริ่มก่อตั้งมา ทางสถาบัน ๆ ได้ดำรงสถานภาพที่เป็นอิสระมาโดยตลอด โดยมิได้ขึ้นต่อพรรคการเมือง หรือแม้แต่ขบวนการเคลื่อนไหวในสังคมใด ๆ ไม่ว่าจะเป็พรรคคอมมิวนิสต์หรือพรรคสังคมนิยมโดยก็ตาม (Kolakowski, p. 341) ถึงแม้ว่าจะมีสมาชิกบางคน เช่น วิทโฟเกล ที่สังกัดพรรคคอมมิวนิสต์มาร่วมเป็น

สมาชิกอยู่ในกลุ่ม แต่ฮอว์โคมเมอร์ก็ได้ประกาศอย่างชัดเจนว่า “สถาบัน ฯ จะทำหน้าที่เป็นสถาบันกลางที่เบ็ดเสร็จทุกคน เพื่อให้ความคิดของทุกฝ่ายได้มาพบกัน” (M. Jay, p. 31)

สถานภาพดังกล่าวของสถาบันเกิดขึ้นเนื่องจากซีคจังก์ชันของสภาพความเป็นจริงของสังคมเยอรมันในขณะนั้น ช่วงก่อนหน้าสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ขบวนการแรงงานในเยอรมันมีความเข้มแข็งมาก แต่หลังจากช่วงสงครามผ่านพ้นไปก็อ่อนตัวลงอย่างรวดเร็ว จนไม่สามารถจะเอาชนะฝ่ายต่อต้านการปฏิวัติได้ ภายในพรรคคอมมิวนิสต์เยอรมัน หลังจากบิก้าวหน้าของพรรค เช่น โรซ่า ลุกเซมเบิร์ก และพรรคพวกถูกตบสังหาร แนวทางของพรรคก็ดำเนินไปในทางปฏิรูป ยึดถือคัมภีร์มากขึ้นทุกที ความหวังใหม่จากรัฐสังคมนิยมแห่งแรกในรัสเซีย กลายเป็นฝันร้ายเมื่อลัทธิสังคมนิยมเข้ามาแทนที่ พร้อม ๆ กับที่อิทธิพลของอุดมการณ์กรรมวิธีแผ่ขยายมากขึ้นในหมู่คนงาน จึงจะเห็นได้จากการให้การสนับสนุนลัทธิอาซีในเยอรมัน สถานการณ์ดังกล่าวทำให้แก๊งค์ของสำนัก ฯ จำเป็นต้องถอยห่างออกมาจากขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเหล่านี้ เพื่อจะมองปัญหาให้ชัดเจน และสามารถตั้งคำถามทั้งทางทฤษฎีและทางการปฏิบัติได้ (Vincent, pp. 53-60)

ลัทธิมาร์กซ์กับพัฒนาการของสำนักแฟรงเฟิร์ต

เมื่อพิจารณาจากประวัติศาสตร์ของแนวทางในสำนัก ฯ จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงกลีคลายอยู่ตลอดเวลาตามเหตุการณ์ทางสังคมในแต่ละช่วง

สมัย โดยเฉพาะเหตุการณ์สำคัญ ๆ ๓ เหตุการณ์ที่มีผลกระทบต่อสำนัก ฯ คือ การเกิดขึ้นและได้ชัยชนะของนาซี การขยายตัวของลัทธิสังคมนิยมและการพ่ายแพ้ของขบวนการกรรมกรในยุโรปตะวันตก

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า แนวทางของสถาบันเพื่อการวิจัยสังคมเริ่มเปลี่ยนแปลงจากประเพณีของลัทธิมาร์กซ์ในช่วงทศวรรษที่ 1930 เมื่อฮอว์โคมเมอร์เข้ามาเป็นผู้ดำเนินการ ในขณะนั้นสถาบันเพื่อวิจัยสังคมแห่งนี้เป็นสถาบันของลัทธิมาร์กซ์แห่งเดียวที่สามารถตั้งอยู่ได้ในขณะที่นาซีกำลังก้าวเข้าสู่จุดสุดยอดของอำนาจรัฐ ฮอว์โคมเมอร์เสนอ ภารกิจเฉพาะหน้า 2 ประการ ของสถาบัน ฯ คือ ประการแรกวิพากษ์ระบบสังคมกรรมวิธีอย่างถึงที่สุดด้วยการผสมผสานศาสตร์จากหลาย ๆ สาขา เช่น ปรัชญาที่ช่วยให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงโลก เศรษฐศาสตร์ช่วยให้ความเข้าใจการแบ่งงานกันทำในสังคม จิตวิทยาและจิตวิเคราะห์ก็ช่วยให้เข้าใจระบบจิตสำนึกและจิตไร้สำนึกที่ควบคุมความสัมพันธ์ทางสังคมบุคคลอยู่ ศาสตร์อื่นหลังสุดนับเป็นก้าวใหม่ของการนำศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับจิตใญมาร่วมวิเคราะห์กับลัทธิมาร์กซ์ ซึ่งฮอว์โคมเมอร์ได้ให้เหตุผลสนับสนุนไว้ว่า “ในสังคมทุนนิยมปัจจุบันสามารถที่จะก่อสร้างโครงสร้างทางจิตสำนึกของบุคคลให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบ, การวิพากษ์เชิงจิตวิทยาจึงขาดเสียมิได้เช่นเดียวกับ การวิพากษ์เชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง เราจำเป็นต้องค้นคว้าด้วยหลักการทางจิตวิทยาและจิตวิเคราะห์ว่าเหตุใดความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคล จึงทำให้บุคคลเกิด

ภาพหลอนกับสังคมที่เป็นอยู่” (Vincent, pp. 59-64).

ภารกิจประการที่สอง คือ พยายามที่จะก้าว หน้าให้พ้นจากขีดจำกัดของลัทธิมาร์กซ์ในขณะนั้น เพื่อแก้ไขแนวโน้มของลัทธิมาร์กซ์ที่เน้นแต่ด้าน เศรษฐกิจ ทางสำนัก ฯ ได้ขยายคำจำกัดความ ของลัทธิมาร์กซ์ว่า แท้จริงแล้ว ลัทธิมาร์กซ์เป็น ทฤษฎีที่มีหน้าที่ทางประวัติศาสตร์ในการเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกของกรรมวิธีจากที่เคยเป็นเพียง วัตถุชิ้นหนึ่งในสังคมให้กลายเป็น “สิ่งที่ดำรงอยู่ ทางสังคม (social being)” มิใช่เป็นเพียง “วัตถุ ที่มีภารกิจคืออยู่ที่เท่านั้น” (M. Löwy, p. 47) ในท้ายสุดเมื่ออิทธิพลของลัทธิสตาลินครอบคลุม ไปทั่ว ทำให้ลัทธิมาร์กซ์ถูกตีความว่า คือลัทธิ- สตาลิน ฮอร์ไคม์เมอร์ก็ได้เสนอว่า ลัทธิมาร์กซ์ เช่นนั้นไม่ใช่สิ่งจำเป็นสำหรับการปฏิวัติอีกต่อไป และลัทธิมาร์กซ์เช่นนั้นก็ไม่ใช่จำเป็นต้องเป็นปฏิ- บัติกับสังคมกรรมวิธีเสมอไปอีกด้วย (Vincent, p. 61)

ขั้นตอนของการปฏิบัติงานที่จะให้บรรลุภาระ ภารกิจสองประการมี 2 ระยะด้วยกัน ชั้นแรก คือ การปฏิเสธ (negative) หลังจากนั้นจึงจะถึงชั้นสอง คือชั้นสร้างสรรค์ (positive) ซึ่งจะกระทำได้หลังจากที่ได้ทำลายสิ่งเดิมลงไปแล้ว ในการนี้ฮอร์- ไคม์เมอร์ได้เปลี่ยนแปลงวิธีการจากการใช้แนว ทางวัตถุนิยมประวัติศาสตร์มาเป็นการใช้ “ปรัชญา สังคม” ที่เน้นงานค้นคว้าวิจัยสมัยใหม่ (P. Anderson, p. 32) สมาชิกในกลุ่มที่ต่างมีพื้นฐาน ทางการศึกษาจากและต่างได้เข้ามาร่วมวิเคราะห์ ปัญหาปรปรวมปัจจุบันที่กำลังเกิดขึ้นในขณะนั้น อย่างจริงจังเช่นคติทางเชื้อชาติ ความต้องการผู้มี

อำนาจอันเป็นแหล่งที่มาของระบบอำนาจแบบเบ็ด เสร็จ (authoritarian) ทักษะคติของผู้ใช้แรงงาน เป็นกัน (M. Jay, pp. 42-34 ; Kolakowski, p. 342) วัตถุประสงค์ในการศึกษาคือ แนวคิดของ กรรมวิธีในศตวรรษที่ 20, ลัทธิมาร์กซ์ของสากล ที่สองและสาม การถกเถียงระหว่างพวกลัทธิมาร์กซ์ กึ่งเดิม (orthodox) กับพวกลัทธิมาร์กซ์นอกกรี- นอกรอยเช่น ลูคัส หรือคอร์ริชเป็นกัน (Vincent, p. 60)

สำหรับพัฒนาการของทัศนคติคือการเมือง ของกลุ่ม ฯ ก็มีการถกเถียงเช่นเดียวกัน ก่อนหน้า สงครามโลก แนวทางของกลุ่ม ฯ เสนอว่า “การ เมืองก็คือการประสานระหว่างทฤษฎีและปรัชญา ของลัทธิมาร์กซ์เข้ากับชนชั้นกรรมวิธี อันเป็น คิวแทนของการปฏิวัติ” แต่ทว่าแนวคิดนี้ได้ เปลี่ยนทิศทางไปเมื่อโซเวียตลงนามในสนธิสัญญา นาซี-โซเวียต ในปี 1939 สนธิสัญญานี้ส่งผล สะเทือนต่อบัญชีฐานก้าวหน้าในเยอรมันอย่างถึง โดยเฉพาะความเชื่อมั่นต่อพันธมิตรสังคมนิยมที่มี อำนาจจากเหตุการณ์นี้ทำให้ ฮอร์ไคม์เมอร์และ อาคเตอร์โนได้ถอนห่างออกมาจากการเมือง และ จากจุดเริ่มต้นของ “ทฤษฎีวิพากษ์” (critical theory) ที่ฮอร์ไคม์เมอร์เคยวางแผนไว้ว่า จะ เป็นปฏิบัติการทางการเมืองรูปแบบหนึ่งของผู้ที่ถูก กัดขี่ ก็เริ่มกลายเป็นทฤษฎีที่มีลักษณะทางวิชาการ ล้วน ๆ มากขึ้นทุกที ทั้งสองคนมีทัศนคติที่มองโลก (ขณะนั้น) ในแง่ร้าย ว่าไม่ว่าจะเป็นเสี้ยวมุมใด ของโลกล้วนแต่ปกคลุมไปด้วยอำนาจเบ็ดเสร็จทุก หนทุกแห่งไม่ว่าจะเป็นฮิตเลอร์ในเยอรมัน รัสเซีย ในอเมริกา หรือสตาลินในรัสเซีย คงมี “โลกส่วน

ลิว” เท่านั้นที่ยังพอหลงเหลือเสรีภาพอยู่ (The-
rborn, p. 107)

เมื่อนาซีได้ชัยชนะในเยอรมัน ในปี 1933
สถาบัน ฯ ก็ถูกสั่งปิดด้วยข้ออ้างว่า “เป็นภัยต่อ
ความมั่นคงของรัฐ” สมาชิกบางคนแยกไปอยู่
เจนีวา อัมสเตอร์ดัมหรือปารีสและยังคงผลิตงาน
วารสารออกมาอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งเมื่ออิทธิ-
พลนาซีแพร่คลุมไปทั่วยุโรป (ช่วงปี 1938) สมาชิก
ส่วนใหญ่ก็ต้องอพยพไปอยู่ในสหรัฐ ฯ โดยบาง
ส่วนก็เสียชีวิตในระหว่างสงครามหรือในค่ายกักกัน
กลุ่มที่อพยพมาอยู่ในสหรัฐ ฯ ได้ก่อตั้งสถาบันวิจัย-
สังคมนานาชาติ ขึ้นที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย
อันเป็นการสานต่อโครงการของสำนักแฟรงเฟิร์ต
หลังจากสงครามโลกครั้งที่สองสงบลง ฮอว์คิม-
เมอร์และอาคอร์โนอพยพกลับเยอรมันในปี 1949-
50 ในเขตที่อื่นอื่น ๆ เช่น ฟรอมม์, มากูเซอ,
โตเวนธาต, วิทโฟลเกต ยังคงพำนักอยู่ต่อไปใน
อเมริกา (Kolakowski, pp. 344-5)

ในช่วงที่กลุ่ม ฯ โยกย้ายมาอยู่ในสหรัฐ ฯ
นั้นก็กิจกรรมการศึกษาอันกว้างยังคงดำเนินไปอย่าง
ต่อเนื่องการค้นหาค้นเคติ ความเชื่อและ myths
ที่มีส่วนช่วยดำรงรักษาระบบเดิมอยู่ยังเป็นประเด็น
หลักของการค้นคว้า ดังเช่นงานของอาคอร์โนและ
เพื่อนที่ชื่อว่า “การศึกษาเรื่องบุคลิกภาพแบบ
อำนาจเบ็ดเสร็จ” (authoritarian person-
ality-1950) ซึ่งเป็นผลมาจากการใช้แบบทดสอบ
ทางจิตวิทยาและใช้ตัวแปรทางสังคม เช่น
ชนชั้น การเลี้ยงดู ศาสนา เพื่อเสาะหารากฐาน
ของบุคลิกภาพแบบต่าง ๆ ที่ยอมจำนนต่ออำนาจ
เบ็ดเสร็จในสังคม (Kolakowski, p. 351) ส่วน

มากูเซอเสนอทฤษฎีเรื่องชนชั้นกรรมวิธีที่ถูก
ผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ ระบบทุนนิยมขั้นสูงสุด
แล้ว เขาทำการวิพากษ์ทั้งระบบทุนนิยมในโลก
ตะวันตกในหนังสือชื่อ One-dimensional Man
พร้อมกับวิพากษ์ระบบสังคมนิยมในสหภาพโซเวียต
(ในหนังสือชื่อ Soviet Marxism) (P. Ander-
son, p. 34) อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่อยู่ในสหรัฐ ฯ
เป็นช่วงที่กลุ่ม ฯ ถูกกักขาคออกจากขบวนการ
กรรมกรอย่างแท้จริง ความสัมพันธ์ระหว่างงาน
กันเกี่ยวกับทฤษฎีและการปฏิบัติการทางการเมือง
จึงเสื่อมสลายไป ยกเว้นสมาชิกบางคนในกลุ่ม
(เช่นมากูเซอ) ที่ยังคงผนวกงานกันไว้ของตน
เข้ากับกลุ่มพลังกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม (เช่น ขบวนการ
นักศึกษา)

เราอาจจะกล่าวถึงจุดยืนแบบเกิลท์ธิมาร์กซ์
ของสำนักแฟรงเฟิร์ตได้คร่าว ๆ ว่า แม้จะเห็น
ด้วยกับมาร์กซ์ในการวิเคราะห์ให้เห็นถึง “ผีร้าย”
ของระบบทุนนิยม แต่จากประสบการณ์ที่เป็น
จริงก็ทำให้กลุ่ม ฯ คลางแคลงใจอย่างยิ่งกับ
ขั้วที่มาร์กซ์เสนอไว้ให้นำมาจัดวิธีร้ายนั้น อย่างไร
ก็ตามไม่ว่าจะมีความคลางแคลงใจสักเพียงใด จุด
ยืนทางการเมืองของสำนัก ฯ ก็ไม่เคยมีความ
พยายามที่จะทวนกลับไปคืนดีกับระบบทุนนิยมเลย
แม้ว่าจะได้มีความพยายามในหลาย ๆ แนวทางที่
จะหาทางออกทางใหม่ในทิศทางที่แตกต่างกันไป
และแตกต่างจากเดิมก็ตาม ตัวอย่างของ ความ
พยายามใหม่ ๆ นี้ได้แก่ การเคลื่อนย้ายจุดหนัก
ของการวิเคราะห์ปัญหาจากความเป็นวิทยาศาสตร์
ไปสู่มิติของปรัชญา การถอยห่างจากวงการเมือง
ไปสู่แนวรบด้านวัฒนธรรมและสุนทรียศาสตร์ การ

มองวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่เคยได้รับการ
 เกิดขึ้นว่าเป็นสัญญาณลึกลับของความก้าวหน้าเป็น
 ฝักร้ายตัวใหม่ของมนุษยชาติ เป็นต้น (Therborn,
 p. 134)

แหล่งอิทธิพลทางความคิด

เนื่องจากสำนักแฟรงเฟิร์ตประกอบไปด้วย
 นักคิดจากหลากหลายสาขาวิชา ซึ่งต่างคนต่างก็
 ได้รับอิทธิพลทางความคิดทางนักคิดในรุ่นก่อน
 มาจากต่างสำนัก ๆ อย่างไม่รู้ตัว เราอาจ
 กล่าวได้คร่าว ๆ ว่าทางกลุ่ม ๆ ใ้พยายามที่จะ
 ถอยกลับขึ้นไปหรือฟื้นฟูประเพณีของนักคิดเยอรมัน
 ในด้านที่ก้าวหน้า ซึ่งถูกกักคองออกไปจากแวด
 วงทางปัญญาของสังคมนิคมเยอรมัน ในขณะ
 นั้น

จากนิตเช่ (F. Nietzsche, 1844-1900)
 นักปรัชญาคนสำคัญของเยอรมัน ทางกลุ่ม ๆ ได้
 รับเอาแนวความคิดเรื่อง "การเป็นศักรูประบบ
 โดยไม่ต้องหวาดหวั่นกับความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้น
 แต่ต้องหาความรู้ด้วยการจัดการกับความขัดแย้ง
 นั้น" จากทัศนะของแบกซอง (H. Bergson,
 1859-1941) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสที่วิพากษ์
 ความคิดในเชิงนามธรรมว่า "มักจะทำให้เกิดการ
 แฉ่แย้งความเป็นจริง และเป็นตัวถ่วงการเปลี่ยนแปลง
 อยู่เสมอ" มากูเซอได้เสนอว่า "หากเรา
 ต้องการจะค้นหาความผิดพลาดของชนชั้นกรรมา
 ชีฟ เราก็ต้องสืบค้นไปถึงรากฐานทางประวัติ
 ศาสตร์ของชนชั้นนี้ แต่การสืบค้นนั้นมีใช้เพียงแก่
 จะมุ่งหาแก่นหลักการที่เป็นนามธรรม (เช่นระบบ
 ข้าราชการ) เท่านั้น แต่ให้มองดูชนชั้นกรรมาชีพ

ในฐานะที่เป็นคนจริง ๆ ที่มีชีวิตและเลือกเฝ้ามอง
 คุชวิคประจำวันของพวกเขา นั่นคือไม่ใช่การเริ่ม
 ค้นคว้าด้วยอารมณ์มองชนชั้นกรรมาชีพตามที่
 ทฤษฎีบอกเอาไว้ แต่ให้มองดูพวกเขาอย่างที่เขา
 เป็นอยู่" (Vincent, p. 49)

เอนส์ บลอค (Erast Bloch) เคยกล่าว
 ย้ำไว้เสมอถึงความสำคัญและความจำเป็นที่ขบวนการ
 การต่อสู้จะก่อมียูโทเปีย (utopia) ที่ดีกว่าโลกใน
 ปัจจุบันอยู่เสมอ ถึงแม้จะตระหนักก็ว่า ในโลก
 แห่งความเป็นจริงนั้นจะไม่มีวันเป็นดังยูโทเปียก็
 ตาม (Kolakowski, p. 368) สำนักแฟรงเฟิร์ต
 ได้แสดงทัศนะเช่นเดียวกับบลอคเมื่อกล่าวเน้นของ
 จินตนาการ (imagination) ว่า หากชาวคินตนาการ
 เสียแล้วความรู้ที่มีคุณค่าทางปรัชญาจะถูกกักขัง
 อยู่แต่ในอดีตและปัจจุบันเท่านั้น ปรัชญาประวัติ
 ศาสตร์ที่แท้จริงของมนุษยชาติจะต้องมีการนำ
 เสนอถึง "อนาคต" เสมอ (M. Jay, p. 65)

ส่วนอิทธิพลจากเฮเกลนั้นมีปรากฏอยู่มาก
 ที่สุดในสำนักนี้ จนเราอาจจะเรียกได้ว่าสำนัก
 แฟรงเฟิร์ตคือ นักลัทธิมาร์กซ์สายเฮเกล
 (Hegelian Marxists) แนวคิดของเฮเกลที่
 ได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาเพื่อตอบโต้กับการตีความของ
 วิทยาศาสตร์แบบหยาบ ๆ คือ แนวคิดเรื่อง "ตัว
 สื่อกลาง" (mediating) ซึ่งมีหลักการพื้นฐานว่า
 การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างคู่ที่ตรงกัน
 ข้าม เช่น (Subject/object, Perception/
 concept) ไม่สามารถจะอธิบายได้ว่าปัจจัยแรกส่ง
 ผลกระทบถึงปัจจัยหลังได้โดยตรง (เช่น ฐาน
 เศรษฐกิจไม่ได้ส่งผลกำหนดโครงสร้างส่วนบนโดย
 ตรง) หากแต่จะต้องกระทำผ่านตัวสื่อกลาง ใน
 กระบวนการทางสังคมมีตัวสื่อกลางที่จำเป็นทาง

สังคม (necessary social mediating) จำนวนมากมายที่เราในฐานะนักวิเคราะห์จะต้องทำการค้นหาเพื่ออธิบายการพัฒนาเปลี่ยนแปลงของสังคมนั้น ๆ (Kolakowski p. 346, 356, 368)

ส่วนต้นกำเนิดใหญ่และเป็นจุดร่วมของสมาชิกในกลุ่ม ๆ เกือบทุกคนก็คือ อธิธิพลทางความคิดจากมาร์กซ์นั่นเองแต่การยอมรับอิทธิพลทางความคิดจากมาร์กซ์นั้นเป็นไปอย่างวิพากษ์ และมีเงื่อนไข มีทั้งส่วนที่เห็นพ้องและเห็นแย้ง มีคำนำที่คำร่ววิชาไว้อย่างเต็มและคำนำที่เสนอให้เปลี่ยนแปลง ทักษะข้อถกเถียงมาร์กซ์ก็คือ “สังขรรวมของลัทธิมาร์กซ์ ไม่ใช่ข้อค้นพบนิรันดร์ที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ แต่เป็นกระบวนการค้นหาความจริงเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม (โจมตีพวกที่ยอมรับลัทธิมาร์กซ์อย่างไม่มีเงื่อนไข) ดังนั้นเราจึงต้องไม่ถือว่าลัทธิมาร์กซ์เป็นคัมภีร์ที่จะคงข้อสัจย์ แต่ให้ถือเสมือนว่า ลัทธิมาร์กซ์เป็นจุดเริ่มต้น และเป็นเครื่องมือที่ช่วยการวิเคราะห์และวิพากษ์สังคมที่เบ้นอยู่ นอกจากนั้นเราสามารถที่จะผสมผสานแนวคิดอื่น ๆ ที่มีควมถูกต้องเช่นกันในการวิเคราะห์ความจริงได้” (Kolakowski p. 341 ; M. Jay, p. 65)

ในส่วนที่กลุ่ม ๆ เห็นด้วยกับมาร์กซ์ก็คือ (1) การคัดค้านลักษณะของสังคมทุนนิยมที่ลดคุณค่าของทุกสิ่งทุกอย่างในสังคมลงไปเป็นมูลค่าแลกเปลี่ยน (2) การคัดค้านการนำเอาหลักการนามธรรมทั่วไปมาครอบงำมนุษย์ ดังเช่นที่มาร์กซ์เคยคัดค้านเฮเกลมาแล้ว (Kolakowski, p. 367) และในส่วนที่แก้ไขเพิ่มเติมลัทธิมาร์กซ์เพื่อให้สอดคล้องกับพัฒนาการของสังคมปัจจุบันที่กลุ่มเสนอคือ (1) ในยุคปัจจุบันรัฐได้เข้ามาแทรกแซง

เศรษฐกิจ (ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบนาซีในเยอรมัน การแทรกแซงของรัฐตามกฎหมายของเคนส์ในอเมริกา การวางแผนเศรษฐกิจของรัฐในโซเวียตหรือรัฐแบบสวัสดิการ)ทำให้รัฐและชีวิตเศรษฐกิจไม่สามารถแบ่งแยกออกเป็นฐานและโครงสร้างส่วนนี้ได้ชัดเจนเช่นในศตวรรษที่ 19 (2) การยกระดับการครองชีพสูงขึ้น ทำให้ประเด็นของความยากไร้ไม่สามารถเป็นประเด็นที่จะใช้ เป็นจุดนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคมได้ (3) ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าวทำให้ชนชั้นกรรมาชีพหมดความหมายในแง่เดิม ทฤษฎีความก้าวหน้าของสังคมความจำเป็นทางประวัติศาสตร์ รวมทั้งแนวคิดที่ว่าชนชั้นกรรมาชีพเป็นผู้แบกรับภาระกิจการสร้างสังคมใหม่นั้น ไม่สามารถจะใช้อธิบายได้อีกต่อไปแล้ว เพราะสภาพการณ์ถูกแยกออกจากปัจจัยการผลิต ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสภาพชีวิต สวัสดิการ และระดับการศึกษาของชนชั้นนี้แล้ว (4) ตัวลัทธิมาร์กซ์เองก็ได้ถูกใช้เป็นอุดมการณ์ของรัฐเพื่อค้ำจุนระบบการปกครองบางอย่าง เช่นในรัสเซีย (Therborn, pp. 135-7)

ถัดจากมาร์กซ์แล้ว นักลัทธิมาร์กซ์คนต่อมาที่มีอิทธิพลทางความคิดต่อกลุ่มมากที่สุดคือ ลูคัส โนทีนจะกล่าวถึงแนวคิดหลัก 2 ประการของลูคัสที่เป็นจุดเริ่มต้นของสำนักแฟรงเฟิร์ต คือ (1) ทักษะเรื่องส่วนรวมทั้งหมด (totality) (2) ทักษะเรื่อง reification ที่เป็นศูนย์กลางของการวิเคราะห์ระบบทุนนิยม

ในส่วนที่เกี่ยวกับส่วนรวมทั้งหมดนั้น ลูคัสได้วิพากษ์พวกลัทธิมาร์กซ์แนวปฏิฐานนิยม (Positivist marxist) ที่มีอิทธิพลอยู่ในพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยเยอรมันขณะนั้นว่า มักมีความ

เคอร์ธินในการแย่งงานของมาร์กซ์ออกจากกันเสมอ เช่นแยกลักษณะความเป็นวิทยาศาสตร์กับคุณค่าทางจริยธรรมหรือแยกการวิเคราะห์ระบบทุนนิยมกับเป้าหมายสังคมนิยมออกจากกันเป็นต้น ลูคัสได้เสนอว่าเราจะต้องไม่แยกการวิเคราะห์ “สิ่งที่กำลังเป็นอยู่ (being) กับสิ่งที่ควรจะเป็น (should being)” ออกจากกัน เคอร์ธินก็เห็นด้วยกับทัศนะของลูคัสและประเมินว่า “การสร้างสรรกิจทางทฤษฎีในลักษณะดังกล่าวของพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยจัดว่าเป็น *วิธีการแบบใหม่* อีกวิธีหนึ่ง ในการผลิตทดแทนความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่” (Vincent, pp. 30-36)

จากแนวคิดเรื่อง “ส่วนรวมทั้งหมด” นี้เองที่ทางกลุ่มได้ใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ปัญหาลัทธิฟาสซิสต์ว่า ความไม่สามารถในการต่อต้านนาซีนั้นไม่สามารถจะอธิบายได้ด้วยปัจจัยเพียงตัวใดตัวหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคมหรือการเมืองก็ตาม หากจะต้องพิจารณากระบวนการทำงานร่วมกันของปัจจัยหลาย ๆ ตัว รวมทั้งปฏิกริยาของมวลชน การปฏิบัติกระตือรือร้นของกลุ่มผู้ปกครอง ความไม่สามารถขององค์กรฝ่ายซ้ายเป็นต้น (Vincent, p. 30) นอกจากนี้ก็ยังให้นำเอาทัศนะดังกล่าวมาอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มของตนกับสังคมส่วนรวมว่า “ความคิดเห็น ที่คนเรามีต่อสังคมก็เป็น ข้อเท็จจริงทางสังคม (social fact) อย่างหนึ่ง ฉะนั้นทฤษฎีเองก็จำเป็นต้องเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการที่มันกำลังอธิบายอยู่ นักทฤษฎีเองก็ไม่อาจจะแยกตัวเอง ออกจากทฤษฎีที่ตนกำลังอธิบายอยู่” (Kolakowski, p. 353)

อิทธิพลอีกประการหนึ่งจากลูคัส ก็คือการนำเอาแนวคิดเรื่อง “reification” มาวิเคราะห์ว่า

เป็นหัวใจของปัญหาในโลกสมัยใหม่ อันแตกต่างไปจากยุคสมัยของมาร์กซ์ที่มีปัญหาความยากจนเป็นหัวใจสำคัญ แต่ถึงแม้จะมีจุดเริ่มต้นของการวิเคราะห์ปัญหาจากที่เดียวกัน แต่สำนักแฟรง-เฟิร์ตก็มาถึงข้อสรุปที่แตกต่าง ออกไปอย่างสิ้นเชิง จากลูคัสคือ ทัศนะต่อชนชั้นกรรมาชีพ ลูคัสมีความเชื่อมั่นว่า “ชนชั้นกรรมาชีพเป็นชนชั้นที่มีปฏิบัติทางการสังคมนิยมและทางทฤษฎีที่สอดคล้องกัน ดังนั้น ทัศนะของชนชั้นกรรมาชีพจึงสามารถเป็นตัวแทนตรวจสอบความถูกต้องของทฤษฎีได้” ฮอร์-ไคม์เมอร์ปฏิเสธทัศนะดังกล่าวและเสนอว่า “ถึงแม้ว่าทฤษฎีวิพากษ์จะมีความตั้งใจในการตอบสนองการปลดปล่อยชนชั้นกรรมาชีพ แต่ก็ขอรักษาความเป็นอิสระในการตรวจสอบความถูกต้องของทฤษฎี โดยไม่ต้องการขึ้นต่อ ทัศนะแบบกรรมาชีพ” เพราะถือว่า “สิ่งที่คนงานคิดและรู้สึกนั้นำถูกกำหนดโดยช่วงระยะเวลาขณะหนึ่ง ๆ” ดังนั้นถึงแม้ทฤษฎีวิพากษ์จะเชื่อว่าชนชั้นกรรมาชีพถูกกดขี่และมีความแปลกแยกอย่างถึงที่สุดแต่ก็ไม่ได้เชื่อว่าชนชั้นนี้จะมีจิตสำนึกทางชนชั้นอยู่ในตัวเองเช่นความเชื่อของลูคัส ในอีกด้านหนึ่งเนื่องจากทฤษฎีวิพากษ์มีภารกิจที่จะต้องวิพากษ์จิตสำนึกทางสังคมที่มีอยู่ทุกรูปแบบ ตัวทฤษฎี (แนวคิด) เองจึงต้องรักษาความเป็นอิสระเอาไว้ด้วยการไม่อ้างอิงกลับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในสังคม (Kolakowski, p. 353)

เนื่องจากทฤษฎีวิพากษ์มีภารกิจที่จะต้องวิพากษ์ทุกคนทุกกลุ่มในสังคมทั้งพวกเขาด้วยกันและฝ่ายตรงข้าม ภารกิจดังกล่าวนี้ย่อมจะก่อให้เกิดความตึงเครียดโดยเฉพาะในหมู่พวกเขาด้วยกันที่มีความเห็นขัดแย้งกัน ฮอร์ไคม์เมอร์จึงได้เสนอทาง

ลทหรือแก้ไขความตึงเครียดขึ้น โดย (1) การ
 จัดให้มีการเสวนา (dialogue) ระหว่างบิกที่ก้าว
 หน้าของแต่ละชนชั้นกับปัจเจกชนหรือกลุ่มนัก-
 ทฤษฎีวิพากษ์ (2) หลังจากที่ผ่านมาการเสวนากับ
 นักทฤษฎีแล้ว บิกที่ก้าวหน้านั้นก็จักเสวนากับ
 ส่วนอื่น ๆ ของชนชั้นของตนต่อไป อันที่จริงแล้ว
 แนวคิดนี้ก็ประยุกต์มาจากข้อเสนอของลูคัสว่า
 “พรรคทองหน้ามีหน้าที่ลดความตึงเครียดทางค่าน
 จิตสำนึกทางชนชั้นระหว่างกลุ่มของคนกับมวลชน
 ชั้นกรรมมาชีพ” (M. Lowy, p. 53) และแทน
 ข้อเสนอให้กลุ่มนักทฤษฎีผูกพันตัวเองเข้ากับชนชั้น
 กรรมมาชีพของลูคัส ฮอร์ไคเมอร์นำเสนอว่า
 “ทฤษฎีควรจะถูกพันกับบิกที่ก้าวหน้าของชนชั้นที่
 มี เป้าหมาย (เช่นสังคมนิยม) และ คุณค่า บาง
 อย่าง (เช่นแก่นแท้แห่งความเป็นมนุษย์) ร่วมกัน”
 (M. Lowy, p. 56) โขจรเฉพาะภายใต้สภาพ
 การณ์ที่ฝ่ายประชาชนตกเป็นฝ่ายแพ้ในทุกด้าน
 การมีกลุ่มการเมืองกลุ่มเล็ก ๆ ที่คอยช่วยทวนกระ-
 แลสังคมนิยมส่วนใหญ่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อมิให้
 การพ่ายแพ้ในขณะนั้นกลายเป็นการล้มทรวุคอย่าง
 ลุกไม่ขึ้นในอนาคต (M. Lowy, pp. 53-4)

เมื่อมองจากสายตาของนักสังคมนิยมแบบ
 orthodox แล้ว กลุ่มสำนักแฟรงเฟิร์ต ก็ไม่ได้
 เป็นอะไรมากไปกว่าพวกสังคมนิยมแก้ไข (revisionist)
 กลุ่มหนึ่ง แค่ว่าสำนัก ๆ เองมองตนเองว่าพวกตน
 เป็นขบวนการของปัญญาชนปฏิวัติ เพราะได้
 ปฏิเสธแนวทางแก้ปัญหามาแบบปฏิรูปและยังคงมี
 ความต้องการเปลี่ยนแปลงสังคมนิยม ในขณะที่ยอมรับ
 ว่าพวกตน ไม่มีมือเท้าที่สวยงามจะเสนอให้และใน

สภาพการณ์ปัจจุบันก็ยังไม่สามารถสร้างสรรค์ขึ้น
 มาได้อีกด้วย (Kolakowski, p. 342)

ทฤษฎีวิพากษ์กับทฤษฎีดั้งเดิม

(Critical theory vs. Traditional theory)

ทฤษฎีวิพากษ์นับเป็นที่จุดเด่นที่สุดของสำนัก
 แฟรงเฟิร์ต ฮอร์ไคเมอร์เป็นผู้ริเริ่มใช้คำ ๆ นี้
 เพื่อเป็นการย้อนกลับไปทางานของมาร์กซ์ที่เริ่ม
 ค้นคว้าทฤษฎีวิพากษ์เศรษฐกิจการเมืองที่มีอยู่ใน
 ขณะนั้น (Therbon, p. 85) ลักษณะเด่น ๓ ประ-
 การของทฤษฎีวิพากษ์คือ (1) เป็นอิสระจากทุก
 ทฤษฎีที่มีอยู่ในขณะนั้น ซึ่งรวมทั้งทฤษฎีมาร์ก-
 ซิสต์ (2) มีความเห็นที่คัดค้านที่มุ่งกำลังจับบ้วน
 อย่างหนัก การเย้ยหยันด้วยการปฏิรูปเล็กๆ น้อยๆ
 ไม่สามารถจะบังคับได้และจำเป็นต้องมีการผ่าตัด
 อย่างถอนรากถอนโคน (3) การวิเคราะห์สังคมนิยม
 เป็นส่วนหนึ่งของสังคมนิยมที่มีอยู่ เป็นรูปแบบหนึ่ง
 ของจิตสำนึกทางสังคมนิยมที่ก้าว กระจ่างแสดงออกมา
 กิจกรรมทางปัญญาที่ถือเป็นปฏิบัติการทางสังคมนิยม
 อย่างหนึ่ง (Kolakowski, pp. 345, 354) เพราะ
 ทฤษฎีก็คือรูปแบบหนึ่งของการปฏิบัติในตัวของ
 มันเองก็เป็นแนวคิดเชิงทฤษฎี (P. Anderson, p. 73)

จากลักษณะดังกล่าวมาทำให้ทฤษฎีวิพากษ์
 มีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับทฤษฎีแบบดั้งเดิมที่
 เคยมีมาและที่กำลังมีอยู่ในขณะนั้น ดังเราอาจจะ
 ประมวลความแตกต่างหลัก ๆ ระหว่างทฤษฎีทั้ง
 สองประเภทได้ดังต่อไปนี้

(1) ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ศึกษา กับ
 สิ่งที่ถูกศึกษา วิธีการของทฤษฎีแบบดั้งเดิมใน
 การค้นหาความจริงก็คือ สังเกตปรากฏการณ์ที่เกิด

ชั้นหลาย ๆ ครั้ง หลังจากนั้นก็พยายามหากฎทั่วไปของปรากฏการณ์เหล่านี้โดยถือว่า ผู้สังเกตมีฐานะเป็นคนนอก วิธีดังกล่าวใช้กันอย่างแพร่หลายในวงการของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติและถูกนำมาประยุกต์ใช้ในแวดวงของวิชาการทางสังคมศาสตร์ โดยได้รับการยกย่องว่า “วิธีการเช่นนั้นมีความถูกต้องเป็นวิทยาศาสตร์” (ก็จะเห็นได้จากประวัติศาสตร์ของการยกย่องของวิชาการทางสังคมศาสตร์ขึ้นมาเข้าทำเนียบ “วิชาการที่เข้าข่ายเป็นวิทยาศาสตร์” ก็ด้วยการนำเอาวิธีการดังกล่าวมาใช้นั่นเอง เช่น ประวัติของวิชาสังคมวิทยา เป็นต้น ๆ)

ทฤษฎีวิพากษ์ปฏิเสธการนำเอาวิธีการของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาใช้ในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมอย่างเด็ดขาด เพราะในทางสังคมศาสตร์นั้นแม้แต่ตัวผู้สังเกตเองก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมโดยไม่เคยมีฐานะเป็นคนนอก และล้วนเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่ถูกสังเกตอยู่เสมอการรับรู้ของผู้สังเกตแยกไม่ออกจากรากเหง้าทางสังคมของเขา กล่าวโดยสรุปก็คือทั้งผู้ศึกษาและสิ่งที่ศึกษาต่างเป็นทั้งผลผลิตทางประวัติศาสตร์และผลผลิตทางสังคมด้วยกันทั้งคู่ เช่นที่มาร์กซ์เคยเสนอไว้ว่า “บรรดาปรัชญา ศาสนา กฎหมาย รวมความถึงการวิเคราะห์สังคมด้วย ต่างก็สะท้อนให้เห็นถึงผลประโยชน์ของกลุ่มต่าง ๆ ในสังคมทั้งสิ้น” (Kolakowski, pp. 346-353) และจากหลักการนี้เอง ทฤษฎีวิพากษ์จึงมองคู่ตัวเองว่า เป็นรูปแบบหนึ่งของพฤติกรรมทางสังคม และสำนึกถึงหน้าที่ของตนในฐานะทฤษฎีสังคม รวมทั้งตระหนักถึงต้นกำเนิดที่เป็นมาของตน หน้าที่ของมัน คือ การปฏิเสธกฎเกณฑ์ที่ดำรงอยู่ในสังคมเก่า

เช่น หลักการแบ่งงานกันทำ การแบ่งแยกปัจเจกบุคคลกับสังคมออกจากกันภายใต้ข้ออ้างว่าเป็นไปโดยธรรมชาติ และ หลักเคียงไม้ได้ ฯลฯ ในกรณีที่ทฤษฎีวิพากษ์ได้ใช้ทำที่ 2 ด้าน คือ ด้านหนึ่งถือว่าคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม แต่ในเวลาเดียวกันก็มองว่าตนเองเป็นส่วนที่ปฏิเสธสังคมนั้น (Kolakowski, p. 353)

(2) ทฤษฎีวิพากษ์ต่อต้านที่ปฏิเสธของทฤษฎีวิพากษ์ฐานนิยม (positivist) หลักสำคัญ 2 ประการของทฤษฎีเชิงปฏิฐานนิยมคือ สิ่งที่จะทำการศึกษานั้น “ถูกกำหนดมาให้แล้ว” (given) และสิ่งที่ศึกษานั้นมีอยู่เป็นหน่วยย่อย ๆ ที่ไม่สัมพันธ์กัน (Therborn, pp. 87-88) แนวคิดดังกล่าวมีพื้นฐานมาจากวิทยาศาสตร์ธรรมชาตินั้นเอง สืบเนื่องมาจากปรัชญาของกระฎุมพีที่ถือว่าวิทยาศาสตร์มีลักษณะเป็นอิสระ ปรัชญาดังกล่าวทำให้คนทั่วไปมองไม่เห็นรากเหง้าทางสังคม (social genesis) และหน้าที่ทางสังคม (social function) ของบรรดาวิชาการศึกษาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมาในสังคม ในเวลาเดียวกันก็สร้างทัศนะว่า “ความรู้คือการพรรณนาโลกอย่างที่มีมันเป็นอยู่” แต่ไม่สอนให้คนรู้จัก วิพากษ์ โลกภายใต้ข้ออ้างว่า นักวิทยาศาสตร์ไม่มีหน้าที่ตัดสินทางคุณค่าว่าอะไรดีหรือไม่ดี โลกของวิทยาศาสตร์จึงเป็นโลกของข้อเท็จจริงสำเร็จรูปที่ผู้ศึกษาเป็นเพียงผู้สังเกตว่ามีอะไรเกิดขึ้นอย่างตั้งรับ (Passive) และไม่เป็นผู้กระทำ (Kolakowski, p. 352)

ส่วนทฤษฎีวิพากษ์นั้น ไม่ได้สนใจศึกษาแค่สิ่งที่ถูกกำหนดมาให้แล้วเท่านั้น หากแต่ยังสนใจล่องล้าออกไปถึงความสามารถที่เปลี่ยนแปลงโลก

ของมนุษย์ด้วย เราไม่ได้สนใจที่จะศึกษาแง่กฎ
แรงดึงดูดของโลกที่มีเนื้อหาว່างทุกอย่างต้องตก
ลงสู่พื้นดินเท่านั้น แต่เรายังสนใจที่จะศึกษาการ
สร้างเครื่องบินโดยฝีมือมนุษย์ที่ทำงานต้านกฎแรง
ดึงดูดนั้นอีกด้วย ทั้งนี้ในกระบวนการค้นคว้า
วิจัย หลังจากรวบรวมข้อเท็จจริงและใช้หลัก
ตรรกะ (logic) มาอธิบายแล้ว ขั้นตอนจากนั้นจะ
ต้องมีการใช้หลักเหตุผล (reason) มาพิจารณา
ประกอบ (Kolakowski, p. 346) แต่ทว่าหลัก
เหตุผลนี้มีอยู่ 2 แบบคือเหตุผล เพื่อการยอมรับตาม
ระบบหรือยอมรับสิ่งที่เป็นอย่าง (traditional reason)
กับเหตุผลเพื่อการวิพากษ์ระบบหรือเพื่อการเปลี่ยน
แปลงที่เป็นอยู่ (Critical reason) เหตุผลประ
कारหลังนี้เป็นลักษณะเด่นอันเป็นประเพณีของนัก
ศึกษาค้นคว้าแล้วทุกวันนี้ หากแต่ได้มาถูก
สังคมกระฎุมพีปัจจุบันก็คัดทิ้งออกไปจากวิถีชีวิตสมัย
ใหม่ (M. Lowy, p. 56) และเหตุผลแบบหลังนี้
ที่จะต้องนำมาใช้สะท้อน (reflection) ผลสรุป
จากตรรกะของการศึกษา

นอกจากนั้นทฤษฎีวิพากษ์ยังได้คัดค้าน วิธ
อธิบายแบบแยกแยะทุกอย่างออกจากกันอย่าง
ปราศจากความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันซึ่งไม่เพียงแต่
มีอิทธิพลแพร่หลายอยู่ในหมู่ชนนักศึกษาระฎุมพีเท่านั้น
หากแต่ยังได้ระบาคเข้ามาในกลุ่มนักคิดมาร์กซ์อีก
ด้วยเช่น พวก reductionist, dogmatic, vulgar
marxist เป็นต้น ข้อเสนอของกลุ่ม ๆ ก็คือ คว
อย่างของการอธิบายความเป็นอัตวิสัย (subjecti-
vity) ของบุคคลนั้น ไม่สามารถอธิบายได้เสมอไป/
ด้วยสาเหตุทางสังคมหรือ (ในทางตรงกันข้าม)
ด้วยสาเหตุทางจิตวิทยาเพียงอย่างเดียว หรือกรณี

ของความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อแท้และปรากฏการณ์
ก็ทำให้แยกขาดเป็นอิสระจากกันไม่ ฐานและ
โครงสร้างส่วนบนนั้นเรอบอกไม่ได้ว่าจะไรมาก่อน
เวลา ตัวอย่างทั้งหมดที่กล่าวมานี้เราจะต้องอธิบาย
ในแง่ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน (Kolakowski,
p. 346)

(3) ปฏิเสธความเป็นกลางของทฤษฎี
แต่ทฤษฎีต้องมีอิสระในระดับหนึ่ง ในขณะที่
บรรดาทฤษฎีดั้งเดิมมัก จะรักษาความบริสุทธิ์ทาง
วิชาการของตนด้วยข้ออ้างที่ว่า "ทฤษฎีต้องมี
ความเป็นกลาง" นั้น ทฤษฎีวิพากษ์ได้ประกาศ
อย่างชัดเจนว่า "ทฤษฎีวิพากษ์ไม่ได้มีความเป็น
กลาง ไม่ได้เป็นศาสตร์บริสุทธิ์แม้แต่เป้าหมายรับ
ใช้การต่อสู้ของชนชั้นหนึ่งและเป็นปฏิปักษ์กับอีก
ชนชั้นหนึ่ง" จุดแบ่งระหว่างทฤษฎีที่มีอยู่เดิมก็คือ
จะช่วยทำการดำรงรักษา ถ้าจนและผลิตทดแทน
สังคมที่เป็นอยู่หรือไม่ (ด้วยการทำตัวให้เป็นกลาง
และบริสุทธิ์) หรือมุ่งที่จะทำลายระเบียบกฎเกณฑ์
ไม่ว่าจะเป็นระบบแบ่งงานกันทำหรือความอยุติ
ธรรมในสังคมที่มีอยู่

ดังนั้น กล่าวโดยสรุปจุดมุ่งหมายของทฤษฎี
วิพากษ์ ก็คือ การนำความขัดแย้งพื้นฐานใน
สังคมทุนนิยมให้ร่นมาสู่ระดับจิตสำนึกของประชา
ชน ในการนี้นักทฤษฎีจะต้องนำตัวเอง และนำ
ทฤษฎีให้หลุดพ้นออกจากกลไกการผลิตทดแทน
ทางสังคม และจะต้องก้าวไปให้ไกลกว่าที่สังคม
เดิมกำลังทำงานอยู่ นักทฤษฎีจำเป็นต้องมีสำนึก
ว่า ตนเองก็เป็นสมาชิกคนหนึ่งของสังคมที่มีภาวะ
กิจในการเร่งการเปลี่ยนแปลงสังคมร่วมกับ คน
อื่น ๆ และการสร้างสรรค์ทฤษฎีใหม่ ๆ ก็เป็นปฏิ-

บติการส่วนหนึ่งในกระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้ (Therborn, p. 86)

และนับตั้งแต่ปี 1930 เป็นต้นมา ทฤษฎีวิพากษ์ก็เสนอว่า จำเป็นต้องคัดค้านระเบียบและกฎเกณฑ์ที่มีอยู่ทั้งหมด แม้แต่ทฤษฎีที่ยืนอยู่ข้างผู้ยากไร้ เพราะทฤษฎีการปฏิวัติไม่ใช่สูตรสำเร็จที่อยู่ตัวและตายตัว แต่จะต้องคลี่คลาย เปลี่ยนแปลงไปตามความเป็นจริงในสังคม ทฤษฎีเคยทำหน้าที่สะท้อน (reflection) ความเป็นจริง ก็ต้องเผชิญหน้ากับความเป็นจริงในตัวทฤษฎีเอง (Vincent, pp. 50-52) ปฏิบัติการทางทฤษฎีในช่วงหัวเลี้ยวหัวต้อคงกล่าวถึงความจำเป็นอย่างยิ่งในการที่จะสร้างทฤษฎีใหม่ที่ก้าวล้ำไปข้างหน้า โดยต้องตระหนักว่า เจตน์เจานักและความตั้งใจดีนั้นจำเป็นต้องกำกับด้วยความเข้าใจและความ เป็นจริงที่เป็นรูปธรรม (Kolakowski, p. 366)

ความสัมพันธ์ระหว่างปรัชญา กับ ทฤษฎีวิพากษ์

ปรัชญาของทฤษฎีวิพากษ์คือการเดินทางย้อนกลับ ไปหาค่านิยมที่ก้าวหน้าของนักคิดในอภิปรัชญาที่สำคัญ ๆ ที่ได้รับการรื้อฟื้น คือ (1) หลักปฏิเสธแห่งปฏิเสธ (negation of negation) (2) หลักความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่าง "สิ่งที่กำลังเป็นอยู่" กับ "สิ่งที่ควรจะเป็นไป"

(1) หลักปฏิเสธแห่งปฏิเสธ ต้นกำเนิดของทฤษฎีวิพากษ์เปรียบเสมือนการเดินทางย้อนกลับไปสู่บรรพกาลปี 1840 เมื่อมาร์กซ์ทำการวิจารณ์กลุ่มเฮเกลทั้งซ้ายและขวาที่ได้คัดปจจัยเรื่อง

จิตสำนึกออกไปจากการเปลี่ยนแปลงสังคม (M. Jay, p. 61) และมาร์กซ์ได้แสดงให้เห็นชัดเจนจากการวิเคราะห์ทั้งอดีตที่ผ่านมา และสภาพปัจจุบันที่กำลังเป็นอยู่ว่า "เป้าหมายชีวิตที่มีความสุขของมนุษย์เรานั้น ได้รับการปฏิเสธจากสังคมที่กำลังเป็นอยู่เสมอมา มันไม่ใช่ความปรารถนาและความต้องการของมนุษย์ผู้บริโภคหรือที่กำหนดระบบเศรษฐกิจของสังคมทุนนิยม หากแต่มันเป็นไปในทางตรงกันข้าม" ต่อหน้าสภาพสังคมดังกล่าวนี้ มนุษย์เราจึงจำเป็นต้องเดินสวนทางกับมันด้วยการเป็น*ฝ่ายปฏิเสธ*มันบ้าง แต่ก่อนที่เราจะปฏิเสธมันได้นั้น เราจำเป็นต้องรู้จักสังคมที่เป็นอยู่อย่างแท้จริง เราจึงจะคัดค้านมันได้ นั่นคือเราคัดค้านใจ*ปฏิเสธ*มันเมื่อเรา*รู้จัก*มันดีพอ นั่นคือข้อเสนอของการประสานปรัชญากับการวิเคราะห์สังคมเข้าด้วยกัน (Therborn, pp. 96-97)

หลักการที่สำคัญในการวิเคราะห์ระบบก็คือ เราต้องค้นหา*กฎที่ปฏิเสธตัวเอง*ของระบบนั้น (Self-negation) จากข้อเท็จจริงที่ว่า "ระบบทุก ระบบต้องมีความขัดแย้ง" เมื่อเราทำการวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์จนได้ค้นพบแล้วว่า ระบบนั้นเกิดขึ้นมาและดำรงอยู่ได้อย่างไร ชั้นตอนต่อไปที่สำคัญที่สุดก็คือ ต้องค้นหาว่า อะไรคือค่านิยมที่*ปฏิเสธ*ของมัน นั่นก็คือการค้นหาว่า *ทำอย่างไร* ระบบนั้นจึงจะล่มสลายลงไปได้ (ถึงเช่นที่มาร์กซ์เคยค้นพบว่าชนชั้นกรรมาชีพเป็นค่านิยมที่ปฏิเสธของระบบทุนนิยมในศตวรรษที่ 19) (Vincent, p. 32) หลักการดังกล่าวนี้ได้รับการอ้างพรางย้อนเร้นอยู่ตลอดมาในประวัติศาสตร์ของปรัชญา เกณฑ์วินิจฉัยหลักของปรัชญาในสังคมยุคก่อนกรรมวิธี

ก็คือ มนุษย์เราไม่สามารถจะปฏิเสธหรือเปลี่ยนแปลงอะไรได้ทั้งนั้น (ทฤษฎีการยอมรับระบบและพรหมลิขิต) ส่วนเกณฑ์วินิจัยในชุดกระฎุมพี ก็คือมนุษย์เราอาจจะเปลี่ยนแปลงหรือปฏิเสธอะไรได้บ้าง แต่ก็ต้องรอเงื่อนไขและโอกาส (ที่อาจจะไม่เคยมาถึงเลย) ทฤษฎีวิพากษ์ทำการคัดค้านเกณฑ์วินิจัยทั้งสองดังกล่าวและโต้แย้งว่า มนุษย์เรามีศักยภาพที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ใฝ่อยู่เสมอ และเงื่อนไขสำหรับการเปลี่ยนแปลงนั้นก็มีอยู่แล้ว (Therborn, p. 87) ในหนังสือชื่อ **Reason and Revolution** มากเซอร์ได้ประกาศว่า เมื่อโลกที่เราต้องการไม่ได้มีอยู่ในปัจจุบัน แต่จะมีได้ในอนาคต เราก็ต้องทำการปฏิเสธ โลกปัจจุบันนี้เสีย ยิ่งสังคมรวมศูนย์อำนาจไว้อย่างเบ็ดเสร็จ เราก็ต้องปฏิเสธอย่างถึงที่สุด และต้องสร้างโลกอุดมคติ (utopia) ไว้ให้สูงสุดเช่นกัน (Therborn, pp. 96, 111) ฉะนั้นภารกิจของทฤษฎีวิพากษ์ ก็คือการเปิดเผยแสดงเกณฑ์วินิจัยที่ถูกซ่อนเร้นเอาไว้

(2) หลักความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่าง “สิ่งที่กำลังเป็นอยู่” กับ “สิ่งที่ควรจะเป็นไป” การเดินทางย้อนกลับไปหาหลักการสำคัญดังกล่าวของเฮเกลนั้นเริ่มกันจากลุดวิก เขาได้ทำการสืบค้นว่าการเกิดขึ้นของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ทำให้เกิด “หลักการไร้เหตุไร้ผล” (rationality) ที่ส่งผลกระทบต่อการศึกษาทางสังคมด้วยในเกือบจะทุกแขนง ดังเราได้กล่าวมาแล้วข้างต้น และเป็นประเพณีของนักคิดเยอรมันรุ่นกลางลิกท์ ได้ต่อสู้เพื่อให้มีการแบ่งเส้นกันระหว่างศาสตร์ทั้งสอง ทั้งในแง่สิ่งที่จะศึกษากับวิธีการ

จะศึกษา และอันที่จริง การก่อตัวของลัทธิมาร์กซ์ก็เป็นการตีบทออกเจตนารมณ์ของปรัชญาเยอรมันรุ่นก่อน แต่เนื่องจากเหตุผลบางประการของการเมือง ทำให้ลัทธิมาร์กซ์เข้าไปใกล้กับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมากเกินไปจนกลายเป็นลักษณะปฏิฐานนิยมและวิวัฒนาการนิยม สิ่งที่แสดงออกอย่างชัดเจนของกรณีนี้ก็คือการหันหลังให้กับปรัชญาค่านที่ปฏิบัติของเฮเกลดังกล่าวอย่างเช่นหลักการที่กล่าวมาข้างบนนั้น (Therborn, pp. 93-4)

สำนักแฟรงเฟิร์ตได้สานต่อทัศนะดังกล่าวของลุดวิกด้วยการเสนอว่า “สังคมมีกฎเกณฑ์ที่เป็นวิทยาศาสตร์ในการควบคุมกระบวนการทำงานของสังคมก็จริงอยู่ แต่มนุษย์ก็มีความสามารถที่จะค้นหา ทำความเข้าใจ ควบคุม และแม้แต่จะเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์” นั่นคือมีความเชื่อมั่นว่า มนุษย์เรามีศักยภาพมากกว่าที่แสดงออกในปัจจุบัน อันหมายรวมไปถึงศักยภาพที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมปัจจุบัน (Therborn, p. 94; Kolakowski, p. 355) นอกจากนั้นได้ทำการวิพากษ์การวิเคราะห์ที่ไม่ว่าจะกระทำจากฝ่ายใดก็ตามว่า วิธีการที่เน้นแค่การดำรงอยู่ (being) เช่นการพรรณนาถึงแต่ปัญหาและความทุกข์ยาก แต่ไม่เน้นถึงการคลี่คลายเปลี่ยนแปลง (becoming) หรือการแยกกล่าวแต่เฉพาะสิ่งที่กำลังเป็นอยู่ แต่เปรียบกับสิ่งที่ควรจะเป็นไป (โดยทำให้เห็นว่าเป็นเรื่องเพ้อฝัน) ช่วยทำให้เกิดความฉงนพร่าหลายว่า สังคมที่ดำรงอยู่นั้นจะยั่งยืนตลอดไป (Therborn, p. 95)

มากเซอร์ได้เสริมต่อทัศนะดังกล่าวว่า ลัทธิมาร์กซ์ไม่ได้หยุดความพอใจอยู่เพียงแค่การวิเคราะห์ระบบทุนนิยม แต่ต้องการค้นหาปฏิภยที่คนมีต่อสภาพการณั้ ทั้งในแง่รูปธรรม และ

ในแง่ที่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ (Vincent, pp. 47-48) แน่หนอนว่าประวัติศาสตร์นั้นมีทั้งความต่อเนื่อง และความขาดตอน ฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของนักวิเคราะห์ที่จะต้องค้นหาว่าปฏิกริยาครั้งใหม่ นั้น มีอะไรขาดตอน และมีอะไรต่อเนื่องกับประวัติศาสตร์ ยิ่งไปกว่านั้นเขาได้ทบทวนแนวคิดของไฮเทกเกอร์—บิดาแห่งเอกซิสของเฮยลดิสม์—ที่ว่า “คนเราไม่ได้มีความสามารถเพียงแค่ว่า ‘มีชีวิตอยู่’ อย่างที่ ‘พืชอยู่’ ในทุกวันนี้เท่านั้น แต่คนเรามีความสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงกลีกลายจากชีวิตที่เป็นอยู่ไปสู่ชีวิตอีกแบบหนึ่งได้ ศักยภาพของมนุษย์ ไม่ใช่ทางตัน และชีวิตของมนุษย์ไม่เคยถูกปิดล้อม” ในสังคมปัจจุบัน ความสัมพันธ์แบบ reification ทำให้มนุษย์ไม่ตระหนักถึงหลักการอันนี้ ทฤษฎีวิพากษ์จึงต้องชี้ให้มนุษย์ปัจจุบัน หวนกลับไปสำนึกหลักการนี้โดยดูจากแบบชีวิตของบรรพบุรุษของมนุษยชาติในอดีตเพื่อตระหนักถึงหลักการในช่วงชีวิตของเขาเอง (Vincent, pp. 47-48)

วิชาวิธีนิเสธ (negative dialectic)

แนวคิดใหม่นี้ปรากฏอยู่ในงานเขียนของอาดอร์โนที่ชื่อวิชาวิธีนิเสธ (Negative dialectic) โดยเริ่มจากการจำแนกความแตกต่างระหว่างวิธีการทางการปรัชญา 2 แบบ คือ identity principle และ dialectic principle สำคัญของหลักการแรกนั้นจะแยกแยะสิ่งที่ศึกษาออกเป็น ส่วน ๆ และ จะนำกันแต่ละคนที่มีชีวิตชีวาจริง ๆ ไปเทียบกับแนวคิดรวบยอดนามธรรมทั่วไป (เช่น พระเจ้า ชนชั้นกรรมาชีพ) ส่วนหลักการของ

วิชาวิธีนั้นเป็นไปในทางตรงกันข้าม ด้วยการศึกษาค้นหาหนึ่งท่ามกลางความเป็นจริงของเขา ไม่ใช่ตาม “ป้ายฉลาก” ของเขา และจะอธิบายสิ่งควรเกิดขึ้นตามแนวคิดรวบยอดของนั่นเอง มิใช่ตามทฤษฎีเสมอไป (โดยถือว่าหลักการนามธรรมหรือทฤษฎีเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงได้ และจะต้องถูกเปลี่ยนแปลงจากความเป็นจริงในสังคม เพราะทฤษฎีก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคม) อาดอร์โนได้คัดค้านการประตักตราสิ่งต่าง ๆ ด้วยแนวคิดนามธรรม เช่น ถ้าเป็นชนชั้นกรรมาชีพก็ต้องถ้าวหน้า ถ้าเป็นนายทุนน้อยก็ต้องโลเล (Kolakowski, p. 365)

นอกจากความแตกต่างโดยทั่วไประหว่างวิธีการทั้งสองนั้นแล้ว ลักษณะเด่นของวิชาวิธีก็คือการค้นหา “อีกด้านหนึ่ง” ของสิ่งต่าง ๆ เช่น การค้นหาลักษณะปฏิบัติการในทฤษฎี การหาลักษณะทฤษฎีในภาคปฏิบัติ การหาควีสัยในสภาพภาวะวิสัย การหาลักษณะทั่วไปในเหตุการณ์เฉพาะการหาเฉพาะเฉพาะในเหตุการณ์ทั่วไป.....รวมทั้งการค้นหา “กัวสี่กกลาง” ที่อยู่ระหว่างขั้วทั้งสอง ฉะนั้นคำจำกัดความที่ชัดเจนที่สุดของวิชาวิธี คือ การค้นหาขั้วจำกัด และลักษณะด้านเดียวของความเคลื่อนไหวหนึ่ง รวมทั้งค้นหาที่ตรงกันข้าม จากคำจำกัดความนี้แสดงให้เห็นว่า วิชาวิธีเป็นวิธีการเพื่อการเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ส่วนวิชาวิธีนิเสธนั้น ไม่เพียงแต่จะค้นหาความขัดแย้งเท่านั้น แต่ยังต้องปฏิเสธมันอีกด้วย การปฏิเสธนี้มีหลายระดับ เช่น แนวทางของ Husserl (E. Husserl, 1859-1938) ที่ทำการปฏิเสธเพียงแค่ว่าจับใจ ซึ่งเป็นการปฏิเสธไม่ดังที่สุดเพราะขาดความเข้าใจกันกำเนิดทางสังคมของปัญหา แม้แต่การปฏิเสธของทฤษฎีวิพากษ์

เองก็มีขอบเขตจำกัดในระบอบหนึ่ง เพราะทฤษฎี และปรัชญาเป็นเพียงผลผลิตของแรงงานสมอง เพียงอย่างเดียว ฉะนั้นจึงไม่สามารถจะยกเลิกการ แบ่งงานกันทำในสังคมได้ด้วยตัวมันเองแต่ตาม ลำพัง เพราะยังมีเงื่อนไขและความเป็นจริงทาง สังคมที่ดำรงรักษาการแบ่งงานกันทำนี้ กล่าวโดย สรุปก็คือสังคมไม่เปลี่ยนแปลงไปเพราะการวิพากษ์ วิจารณ์ของนักทฤษฎีเท่านั้น (M. Jay, p. 98) ดังนั้น การปฏิเสธต้องกระทำทั้งภาคทฤษฎีและ ภาคปฏิบัติการ

ฮาคอร์โนเรียกชื่อวิธีการของเขาว่า “วิภาษ วิธีนิเสธ” โดยได้รับอิทธิพลเรื่อง “การต่อต้าน ระบบ” (anti-system) มาจากนิทเช่ เพราะถือ ว่า การยอมรับ status quo ที่มีอยู่ในระบบเท่ากับ การยอมรับการกดขี่ที่มนุษย์กระทำต่อมนุษย์ด้วย กันเอง ฮาคอร์โนได้ยกตัวอย่างวิธีวิภาษวิธีนิเสธ ในการวิเคราะห์สังคมปัจจุบัน เช่น การวิพากษ์ ปราบกฏการฉ้อโกงที่มูลค่าแลกเปลี่ยนครอบงำชีวิต มนุษย์ ทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างแม้แต่คุณค่าของคน กลายเป็นสิ่งที่มิวราค่างวอก และซื่อซายัดในท้อง ตลาด ในการนี้ วิทยาศาสตร์มีส่วนช่วยการบ่อน ทำลายดังกล่าว ด้วยการสร้าง “ความสับสนวิไล” ที่ ต่อต้านความเป็นมนุษย์ด้วยการใช้หลักเหตุผลใน เชิงปริมาณ สดุดคุณค่าทุกอย่างให้ซึ้ง ทวง วก ใต้และกดขี่ขูดแฉะเชิงคุณภาพออกไปจากความรู และถึงที่กล่าวมาแล้วว่า ปรัชญาปฏิฐานนิยม พยายามที่จะสดุดคุณค่าของความรู้ให้อธิบายแต่เพียง สิ่งที่คำนวณมาให้แล้วเท่านั้น โดยไม่พยายามบอก ให้เปลี่ยนแปลง ด้วยการคัดค้านลักษณะทางประ วัติศาสตร์ของเนื้อหาความรู้ออกไป ด้วยสิ่งเหล่านี้ จึงทำให้ผู้ศึกษามองไม่เห็น ว่า ความรู้ที่กำลังศึกษา

อยู่ในปัจจุบันนี้ ได้ผ่านขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงมา หลายต่อหลายครั้งแล้วอย่างไรบ้าง

นอกจากนี้ ฮาคอร์โน ยังคัดค้านนัก ดัทธิมาร์กซ์พวกเศรษฐกิจกำหนด (economic determinism) ที่พยายามสร้างกฎว่า “อะไรมาก่อนอะไร” (primacy) “และอะไรกำหนดอะไร” อย่างเด็ดขาดสมบูรณ์ เขาวิพากษ์ว่า ความกึกก้อง คำเหวว่า “อะไรมาก่อนอะไร” อย่างแน่นอนนั้น เป็นตัวนำไปสู่ระบบอำนาจเบ็ดเสร็จ และการตาม ระบบ (Conformist) เพราะเป็นความพยายาม กำหนดระเบียบ (order) และความไม่ยอมเปลี่ยนแปลง วิภาษวิธีถือว่าปัจจัยทุกอย่าง “ขึ้นต่อ” และ “กำหนดซึ่งกันและกัน” ในแต่ละสถานการณ์ ที่แตกต่างกันออกไป วิวิคิดดังกล่าวทำให้เราไม่ ยึดมั่นติดมันอยู่กับความคิดอันใดอันหนึ่ง แม้แต่ ความคิดดั้งเดิมของเราเอง เราจึงสามารถที่จะปฏิ เสธ คัดค้าน แม้แต่ยกเลิกความคิดเดิมของเราได้ (Kolakowski, pp. 358-364)

การวิเคราะห์ระบบทุนนิยม

สำนักแฟรงเฟิร์ตได้ทำการวิเคราะห์ระบบ ทุนนิยมในศตวรรษที่ 20 นี้ เสียใหม่จากการ วิเคราะห์ที่มาร์กซ์เคยกระทำไว้ในศตวรรษที่ 19 จากอิทธิพลของนักเศรษฐศาสตร์มาร์กซิสต์ Hilferding ที่เสนอว่า ทุนนิยมที่มีระบบจัดตั้ง (organizational capitalism) ได้เข้าแทนที่ระบบ ทุนนิยมแบบแข่งขันโดยเสรี (Vincent, p. 88) ลักษณะใหม่ของระบบทุนนิยมดังกล่าว คือการผูก ขาด รวมทั้งที่รัฐมีบทบาทเข้ามาแทรกแซงใน ระบบเศรษฐกิจอย่างสูง (M. Jay, p. 61) ดังนั้น

ระบบทุนนิยมแบบใหม่นี้ จึงมิใช่เป็นเพียงระบบทุนนิยมธรรมดาเท่านั้น หากแต่เป็นระบบที่ทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างในสังคมถูกกำหนดโดยปัจจัยทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทุกรูปแบบในสังคมกลายเป็นความสัมพันธ์แลกเปลี่ยน และนี่คือคำตอบว่าเหตุใดลักษณะวิชาวิวิธจึงขาดหายไปจากระบบทุนนิยมแบบใหม่ โดยเฉพาะกฎที่ปฏิเสธตัวเองของระบบทุนนิยมที่เลี่ยมอยู่ในศตวรรษที่ ๑๐ นั้นไม่มาปรากฏให้เห็นอีกแล้วในปัจจุบัน ตัวอย่างเช่นหลักของการเพิ่มความมั่งคั่งของสังคม ในขณะที่เพิ่มความยากไร้ของกรรมกร เป็นต้น

ผลกระทบที่สำคัญของระบบทุนนิยมแบบใหม่ก็คือ การเปลี่ยนแปลงธรรมชาติของชนชั้นกรรมาชีพ จากเหตุการณ์ในช่วงปี 1930 เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่ชนชั้นกรรมาชีพในเยอรมันได้การสนับสนุนลัทธินาซีซึ่งผลต่อการวิเคราะห์ที่คงเดิมที่ว่าชนชั้นนี้ เป็นส่วนที่ปฏิเสธของระบบทุนนิยมนั้น ไม่เป็นความจริงเสียแล้ว ความพ่ายแพ้ของกรรมาชีพในประเทศต่างๆ ทั้งในเยอรมัน ฝรั่งเศส อิตาลี สเปน รวมทั้งการจับมือระหว่างนาซีกับรัสเซีย ทำให้ทัศนคติเกี่ยวกับชนชั้นกรรมาชีพเลื่อนหายไปจากทฤษฎีวิพากษ์ (M. Lowy, p. 60) แค่นับตั้งแต่สถาปนาเพื่อการวิจัยสังคมที่แฟรงเฟิร์ต ได้ย้ายมาตั้งที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบียที่สหรัฐ ฯ สัมผัสของสถาบันนั้นก็เปลี่ยนไปในทางมองโลกในแง่ร้ายมากขึ้น ตัวอย่างเช่น กรอสแมน เขียนเรื่อง "กฎการสะสมทุน" โดยไม่ได้กล่าวถึงกฎของการล้มสลายของระบบทุนนิยม (M. Jay, p. 62) นักคิดในกลุ่ม ฯ ได้วิเคราะห์เหตุผลที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ที่ว่า ชนชั้นกรรมาชีพในยุคปัจจุบันไม่สามารถทำการปฏิวัติได้ เนื่องจากถูกรวบวง

โดยสิ้นเชิงจากความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน กระบวนการ reification อันสมบูรณ์ทำให้กรรมาชีพไม่สามารถต่อต้านกับอำนาจเบ็ดเสร็จที่เกิดขึ้นตามจุดต่าง ๆ ของมุมโลก ทั้งนี้เราจำเป็นต้องหันมามองว่าปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างปัจเจกบุคคลและสังคมอย่างจริงจัง (Vincent, pp. 81, 91)

นอกจากจะอธิบายความพ่ายแพ้ดังกล่าวจากตัวชนชั้นกรรมาชีพแล้ว ก็ยังต้องอธิบายจากปฏิบัติการขององค์กรทางการเมืองที่เป็นตัวแทนของชนชั้นด้วย เพราะหลักการนิเสธของระบบทุนนิยมนี้ประกอบด้วย 2 ส่วนที่สำคัญ คือสภาพทางภาววิสัยที่มีความขัดแย้งกัน (เช่นวิกฤติการณ์ของระบบทุนนิยม) และการปฏิเสธจากค่านิยมวิสัย เช่น นโยบายของพรรคการเมือง งานทางการเมืองขององค์กรเหล่านี้คือ การเปลี่ยนแปลงความเฉยชา (passivity) ของคนงาน และนำเข้าสู่องค์กรจัดตั้งเพื่อเปลี่ยนแปลงอุดมการณ์เดิม ๆ เพื่อสอดใส่อุดมการณ์ใหม่ ๆ ลงไป เท่าที่สำเนาอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ยังไม่สามารถเอาชนะใจ (hegemony) ชนชั้นคนงานได้ แม้ว่า อุดมการณ์ใหม่จะสร้างวิธีการใหม่ๆ ในการถกเถียงเติมไปด้วยความก้าวร้าวต่อสังคมเก่า จ้ำจวนไปด้วยการประนามอุดมการณ์เดิม แต่ความรุนแรงดังกล่าวได้พิสูจน์ว่า ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงอะไร ได้มากนัก (Vincent, pp. 39-42)

หลังจากที่ได้วิพากษ์และปฏิเสธหลักการเดิมๆ แล้ว นักคิดในกลุ่มทฤษฎีวิพากษ์นี้ต่างก็ได้พยายามสร้างข้อนำเสนอละใหม่ แต่ทว่าข้อเสนอละใหม่นี้ก็ยังไม่มิลักษณะเป็นเอกภาพ เพราะความแตกต่างในการวิเคราะห์ยังมีอยู่ (M. Lowy, p. 51) เริ่มจากฮอร์โคมเมอร์ และอาคอร์โนที่ปฏิเสธว่า

มิใช่ความยากลำบากและความแปลกแยกที่รอคอยที่จะโค่นล้มระบบทุนนิยม (เช่น ทัศนะของนักเศรษฐศาสตร์เป็นทวิภาคและนักมนุษยนิยมในลัทธิมาร์กซ์ได้วิเคราะห์เอาไว้) หากแต่เป็นความมัวและความเข้าใจที่ชนชั้นกรรมาชีพ มีต่อประวัติศาสตร์ของพัฒนาการของสังคม ดังนั้นไม่ว่าจะมีวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ หรือมีวิกฤติการณ์ทางความแปลกแยกสักเพียงใด หากชนชั้นกรรมาชีพยังไม่มี ความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ดังกล่าว (ในแง่ที่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ของพัฒนาทางสังคม) ที่เราจะมองเห็นได้จากการแสดงปฏิกิริยาของชนชั้นนี้ (เช่น ยืนเคียงหน้ายอมรับสภาพดังกล่าว) ทรานนั้น สังคมก็จะมีองค์การอยู่ได้ทั้งสองคนได้วิเคราะห์ว่า กลไกของระบบทุนนิยมแบบใหม่ที่บดบังความรู้ และความเข้าใจดังกล่าวของชนชั้นกรรมาชีพ ก็คือ การสร้างสิ่งอันเป็นนามธรรม เช่น ระบบตลาด แรงงาน ทุน ฯลฯ ขึ้นมาครอบงำชีวิตที่เป็นรูปธรรมของคนงาน และในทางตรงกันข้ามแต่เหมือนกัน ก็คือ องค์การทางการเมืองของชนชั้นนี้ ก็ได้กระทำการเช่นเดียวกัน ด้วยการวิเคราะห์ระบบทุนนิยมอย่างเป็นนามธรรม และ ห่างไกลจากความเข้าใจของชนชั้นกรรมาชีพ เมื่อชนชั้นนี้ไม่มีความเข้าใจระบบอย่างเป็นรูปธรรม ก็ไม่มีการล่มสลายของระบบทุนนิยม (Vincent, pp. 82-83)

อันที่จริง ทั้งอาคอร์โน และฮอว์โกล์มเมอร์ มิได้คัดค้านการวิพากษ์เศรษฐศาสตร์การเมืองอย่างที่เป็นอยู่ (เช่น การสะสมทุน, มูลค่าส่วนเกิน...) แต่ได้เสนอให้ก้าวเลยจากขั้นตอนปัจจุบันที่กำลังกระทำอยู่ โดยให้ถึงถึง *ปฏิกิริยาของมวลชนที่มีต่อพัฒนาการของกฎเศรษฐกิจดังกล่าว* ดังเช่น

ที่ฮอว์โกล์มเมอร์ ได้ริเริ่มเอาไว้ในโครงการของสถาบันวิจัย ฯ ที่ระบุภาระกิจว่า “จะศึกษาความสัมพันธ์อันซับซ้อนระหว่างสภาพทางเศรษฐกิจของแรงงาน และโครงสร้างทางจิตที่ตกอยู่ใต้อิทธิพลของอุดมการณ์” (Vincent, p. 88) และในบทความสำคัญของสำนัก ฯ ชื่อ “Traditional and Critical Theory” (1937) ฮอว์โกล์มเมอร์ ได้เสนอผลการค้นคว้าส่วนหนึ่งว่า “กลุ่มนักคิดในสำนักทฤษฎีวิพากษ์ไม่ใช่นักคิดผู้โดดเดี่ยวและแยกตัวเองออกจากสังคม แต่เป็นกลุ่มนักคิดที่มีผลประโยชน์ผูกพันกับกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งในสังคม คือ นักคิดทฤษฎีเพื่อผลประโยชน์ของชนชั้นกรรมาชีพ แต่ทว่าเงื่อนไขพิเศษในขณะนั้น ก็คือชนชั้นกรรมาชีพยังไม่ได้มีจิตสำนึกที่ถูกต้อง เนื่องจากผลประโยชน์ส่วนตัวยังไปบดบังผลประโยชน์ทางชนชั้นอยู่ ทำให้ไม่สามารถก้าวข้ามขั้นไปสู่จิตสำนึกทางชนชั้นได้อย่างแท้จริง สภาพดังกล่าวทำให้กลุ่ม ฯ ไม่สามารถยอมรับทัศนะแบบชนชั้นกรรมาชีพมาเป็นเกณฑ์วินิจฉัยความถูกต้องของทฤษฎีตามข้อเสนอของลัคส์ไค์ แก่กลุ่ม ฯ ก็ยังเชื่อว่า ชนชั้นกรรมาชีพเป็นชนชั้นที่มีศักยภาพในการเกิดจิตสำนึกได้มากกว่ากลุ่มอื่น ๆ อย่างไรก็ดี เงื่อนไขพิเศษเฉพาะช่วงประวัติศาสตร์หนึ่ง ๆ ก็อาจทำให้ชนชั้นกรรมาชีพเกิดจิตสำนึกที่ตรงข้ามกับที่ควรจะเป็นได้เช่นกัน กรณีรูปธรรมหลายต่อหลายครั้งได้พิสูจน์ให้เห็นถึงเงื่อนไขพิเศษนี้มาแล้ว “ฮอว์โกล์มเมอร์ ได้ใช้แบบจำลองของลัคส์ไค์ในการจำแนกจิตสำนึกออกเป็น 2 ระดับ คือ จิตสำนึกทางจิตวิทยา และจิตสำนึกทางชนชั้น จิตสำนึกอันแรก เป็นบันไดขั้นแรกของจิตสำนึกอันหลัง และมีความสัมพันธ์ทั้งในเชิงพัฒนาและ

เป็นอุปสรรค' หมายความว่า จิตสำนึกทางจิตวิทยาสามารถจะพัฒนากระชับมาเป็นจิตสำนึกทางชนชั้น หรือในทางตรงกันข้าม จิตสำนึกทางจิตวิทยาอาจจะเป็นอุปสรรคบีบคั้น ไม่ให้เกิดจิตสำนึกทางชนชั้น การเกิดขึ้นของกรณีแรกหรือกรณีหลังขึ้นอยู่กับการทำงานของ*ตัวสื่อกลาง* (M. Lowy, pp. 52-53)

สำหรับมากเซอได้ทวนกลับไปหาแนวคิดเรื่องความเป็นแก่นแท้ของมนุษย์ อันเป็นค้ำยันที่ก้าวหน้าปฏิวัติในปรัชญาของเฮเกิล เขาปฏิเสธพวกปฏิฐานนิยม เช่นเดียวกับที่มาร์กซ์เคยกระทำมาแล้วว่า*ความเป็นมนุษย์* นั้นอยู่ที่สภาพความเป็นจริง ซึ่งจะเข้าใจไม่ได้เพียงเพราะ*การสังเกต* หรือ *ซักถาม* แต่ต้องทำ *การค้นห* จึงจะได้พบ (Kolakowski, p. 347) อย่างไรก็ตาม เขาเองก็ได้คัดค้านแนวคิดของมาร์กซ์ที่ว่า ความเป็นมนุษย์นั้นจะกระเทาะได้เพียงเพราะกระบวนการทำงานเท่านั้น ทักษะดังกล่าวทำให้ระบบสังคมนิยมกลายเป็น*รูปแบบหนึ่ง* ของการโฆษณาระบบทุนนิยม เพราะต่างก็หลงใหลบูชาการทำงานเหมือนกัน (fetishism of work) (M. Jay, p. 76)

ดังนั้น มากเซอจึงวิเคราะห์ว่าวิกฤติการณ์ของระบบทุนนิยมมิใช่วิกฤติการณ์ด้านเศรษฐกิจหรือการเมือง แต่เป็นวิกฤติการณ์เรื่อง "แก่นแท้ของความเป็นมนุษย์" ถ้าดังถูกทำลายลงไปทุกขณะ ทฤษฎีวิพากษ์จึงไม่มุ่งเน้นที่ชนชั้นกรรมาชีพ แต่หันมาเน้นเรื่องแก่นแท้ของความเป็นมนุษย์แทน เนื้อหาของทฤษฎีวิพากษ์ก็คือ พัฒนาการของสังคมนิยมปัจจุบันได้ก่อให้เกิดเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่จะทำให้ชนทุกชั้นในสังคม (ไม่ใช่เฉพาะ

แค่ชนชั้นกรรมาชีพ) เกิดความรู้สึกร่วมกันกับแก่นแท้ของความเป็นมนุษย์ขึ้นมา และสามารถเข้าร่วมการต่อสู้เพื่อไปสู่สังคมที่มีคุณค่าดีกว่าปัจจุบัน (M. Lowy, pp. 49-50)

การนำจิตวิทยามาประสานกับการวิเคราะห์ของลัทธิมาร์กซ์

เป็นที่เข้าใจได้ว่า อุปสรรคประการแรกของกลุ่มแฟรงเฟิร์ตในการนำเอาจิตวิทยาเข้ามาประสานกับการวิเคราะห์ของลัทธิมาร์กซ์ คือ ทักษะในทางลบของนักลัทธิมาร์กซ์ที่มองวิชาจิตวิทยาคือความหวาดระแวงและไม่ไว้วางใจ (Vincent, p. 44) นอกจากนี้จุดหลักที่ทำให้วิชาจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ไปกันไม่ได้กับนักปฏิวัติ ก็คือการมองโลกในแง่ร้ายของฟรอยด์ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงสังคม ฟรอยด์เห็นว่า ความพยายามที่คั่งการจะเปลี่ยนแปลงโลก ๆ แท้จริงแล้ว ก็คือรูปแบบดั้งเดิมของการก่อกบฏค้อฟือ และจะจบลงด้วยความพ่ายแพ้ทั้งที่เคยเป็นมาในอดีตเสมอ (M. Jay, p. 110) ฮอร์ไคม์เมอร์ ได้พยายามที่จะอธิบายการมองโลกในแง่ร้ายของฟรอยด์ด้วยความเข้าใจว่า "เราต้องไม่ถือว่าความคิดทุกอย่างของฟรอยด์เป็นตัวแทนของความคิดกระฎุมพีที่จะต้องประณามและต้องปฏิเสธ แท้จริงแล้ว นักคิดทุกคนต่างก็มีรากฐานทางสังคม ในขณะนั้น มาเป็นตัวกำหนดความคิดของเขา ตัวอย่างเช่นการมองโลกในแง่ร้ายของฟรอยด์ที่อธิบายออกมาในเรื่อง "สัญชาตญาณแห่งความตาย" ได้สะท้อนให้เห็นแนวโน้มของการทำลายตัวเองของสังคมนิยมใหม่ซึ่งฟรอยด์เองคงจะให้เห็นปรากฏการณ์นี้ และนำมาสร้าง

ทฤษฎี” (M. Jay, p. 128) สำหรับทิวซอร์ไคม์เมอร์เองมีความสนใจทางด้านจิตวิทยาสังคมในความหมายใหม่ คือ การค้นหากลไกทางจิตของคน ที่เป็นปัจจัยหนึ่งในการเชื่อมโครงสร้างสังคมให้ดำรงอยู่ และทำให้คนมีจิตสำนึกที่ไม่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของตน นั่นคือเป็นจิตวิทยาสังคมที่เกี่ยวข้องกับจิตสำนึกทางชนชั้นเพื่อจะช่วยตอบคำถามว่า ทำไมมวลชนจึงยอมรับ ชั้นก่อนหรือปรับตัวให้เข้ากับระบบที่ครอบงำชีวิตเขา

อีริก ฟรอมม์ นักจิตวิเคราะห์หนึ่งในสามคนของสถาบัน ฯ เป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างมากในการนำจิตวิเคราะห์มาใช้ ฟรอมม์นำเอาแนวคิดเรื่อง “ความแปลกแยก” ของมาร์กซ์มาอธิบายด้วยปัจจัยทางด้านจิตวิเคราะห์ (โดยที่ฟรอมม์ได้ยกเอาหัวใจสำคัญๆ ของทฤษฎีจิตวิเคราะห์ออกไป เช่น แนวคิดเรื่อง ปฐมโศกิปัส) ส่วนวิลเฮล์มไรช์ได้นำเอาเกณฑ์ (Criteria) ที่เคยใช้วิเคราะห์ระดับบุคคล นำมาขยาย เพื่อวิเคราะห์ระดับกลุ่มและสังคม เช่น งานวิเคราะห์สภาพจิตของมวลชนในหนังสือชื่อ *The Mass Psychology of Fascism* สมมติฐานเบื้องต้นของการวิเคราะห์นี้ก็คือ นอกจากเราจะคำนึงถึงความต้องการของมนุษย์ในเชิงเศรษฐกิจแล้ว ยังต้องตระหนักถึงความต้องการทางด้านจิตใจอีกด้วย บทบาทของวิชาจิตวิทยาก็คือ จะช่วยอธิบายบรรทัดตัวสื่อกลางระหว่างฐานกับโครงสร้างส่วนบนได้ (M. Jay, pp. 112-115)

การอธิบายระบบฟาสซิสต์

การเห็นความจำเป็นของจิตวิทยาและจิตวิเคราะห์มีมากขึ้น เมื่อเกิดระบบฟาสซิสต์ขึ้นใน

เยอรมัน ทางสถาบัน ฯ ได้จัดโครงการศึกษา ระบบฟาสซิสต์ในทุก ๆ แง่มุม ทั้งด้านเศรษฐกิจ จิตวิทยาและปรัชญา ทางด้านเศรษฐกิจ Franz Neumann วิเคราะห์โดยใช้ประเพณีแบบลัทธิมาร์กซ์อธิบายว่า นาซีเป็นรูปแบบการส่งออกของทุนนิยมผูกขาด แต่เนื่องจากรูปแบบนี้ไม่สามารถจัดการกับความขัดแย้งภายในระบบได้จึงต้องล่มสลายไป ส่วน Pollock เสนอว่า นาซีเป็นปรากฏการณ์ของของทุนนิยมแห่งรัฐ (state capitalism) เช่นเดียวกับโซเวียต เป็นรูปแบบใหม่ของการกักขังครอบงำ โดยใช้รัฐเข้าควบคุมบังคับเศรษฐกิจจัดการว่างงานด้วยการบีบบังคับ นาซีไม่ใช่ปรากฏการณ์ที่ก่อเนื่องมาจากระบบเศรษฐกิจแบบเก่า แต่เป็นการเริ่มต้นของยุคสมัยทางเศรษฐกิจแบบใหม่ที่มีทิศทางเศรษฐกิจหมกความเป็นอิสระและต้องขึ้นต่ออำนาจทางการเมือง (Kolakowski, pp. 350-1) ส่วนมากูเชอเสนอว่าระบบฟาสซิสต์แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างรูปแบบทางการเมือง และทางอุดมการของทุนนิยม 2 ชั้นตอนที่แตกต่างกัน คือชั้นตอนแข่งขัน และชั้นตอนผูกขาด (Therborn, pp. 99-100)

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับด้านจิตวิทยา ฮอร์ไคม์เมอร์ได้ชี้ให้เห็นว่า การเกิดขึ้นของสถาบันที่มีอำนาจเบ็ดเสร็จดังกล่าวเกี่ยวข้องกับความเสี่ยงและการเปลี่ยนแปลงหน้าที่ของระบบครอบครัว ในสังคมสมัยใหม่ได้มีการขยายตัวของสถาบันทางการเมือง ที่เข้าไปทำหน้าที่ อบรมกล่อมเกลานักเจกบุคคลเพิ่มขึ้นมากกว่าในสมัยก่อน ๆ นอกจากนั้น เราสามารถนำคำอธิบายของฟรอยด์ในเรื่อง “identification” มาใช้อธิบาย

ประชาชนเยอรมัน และรัสเซีย ที่ยอมรับอำนาจเบ็ดเสร็จได้ว่า “ปัจเจกชนที่มีความรู้สึกว่าคุณอ่อนแอและไร้พลัง (ในช่วงประวัติศาสตร์หนึ่งๆ) จะทำการ identify ตัวเองเข้ากับผู้มีอำนาจ เพื่อจะได้เกิดความรู้สึกมีใจว่าตนเองมีความเข้มแข็ง” วิธีการดังกล่าวจะถูกนำมาใช้ภายหลังจากที่วิธีการอื่น ๆ ที่จะสร้างความรู้สึกเข้มแข็งในตนเองได้ถูกเงื่อนไขสังคมบีบคั้นเอาไว้หมด เช่นเดียวกับคนไข้โรคจิตโรคประสาทที่ไม่สามารถปลดปล่อยตนเองให้เป็นอิสระ ก็จะยอมขึ้นต่ออาการเจ็บป่วยทางจิต (Vincent, p. 113) ฟรอมม์เองก็เห็นด้วยกับแนววิเคราะห์ดังกล่าว และเสริมว่า ในระบบสังคมที่มีโครงสร้างอำนาจแบบเบ็ดเสร็จ เช่นนั้นบุคลิกภาพของประชาชนในสังคมจะถูกหล่อหลอมให้มีบุคลิกภาพเฉพาะที่ขัดแย้งกันขึ้นมาแบบหนึ่งในตัวคน ๆ หนึ่ง คือ Sado - Masochistic character นั่นคือ พร้อมทั้งยอมจำนนต่อผู้ที่อยู่เหนือกว่า ขณะเดียวกันจะก้าวร้าวใช้อำนาจกับผู้ที่ต่ำกว่าเสมอ (Kolakowski, p. 350)

จากทัศนะทางค่านิยมปรัชญา จะช่วยให้คำอธิบายว่า เพราะเหตุใดระบบฟาสซิสต์จึงเกิดขึ้นมาได้ และอะไรเป็นเหตุดำรงรักษาระบบดังกล่าวเอาไว้ คำตอบจากการค้นคว้าศึกษาก็คือ มิใช่เพียงแต่ระบบตลาดและความสัมพันธ์ทางการผลิตเท่านั้นที่เป็นตัวดำรงระบบฟาสซิสต์ หากแต่ยังเป็นปรัชญาของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ และแนวทาง empiricist ที่ช่วยทำการดำรงรักษา “ความเป็นฟาสซิสต์” เอาไว้แม้ว่าระบบฟาสซิสต์ในเยอรมัน และอิตาลีจะล่มสลายไปแล้วก็ตาม (Therborn, p. 103) ฮอว์โกล์มเพอร์และอาคอร์

โนอธิบายไปถึงค่านิยมของระบบนี้ว่า ระบบฟาสซิสต์เป็นผลลัพท์มาจากการพัฒนาของปรัชญาในยุค enlightenment ในยุคนั้น “เหตุผล” (reason) อันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในปัจจุบันนี้ เกิดขึ้นมาจากการก่อกำเนิดธรรมชาติอันหยาบกระด้างของมนุษย์ (อธิบายในเชิงจิตวิเคราะห์ได้ว่า ทำให้เกิดช่องว่างระหว่าง id กับ ego “ความมีเหตุผล” นี้เองที่ให้อำนาจแก่วิทยาศาสตร์และวิทยาศาสตร์ และในเวลาเดียวกัน ก็แยกมนุษย์ออกจากโลกภายนอก ซึ่งเป็นสิ่งที่เคยเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วยการยกฐานะของมนุษย์ขึ้นเป็นผู้ควบคุมโลก เมื่อกาลเวลาผ่านไปช่วงขณะหนึ่ง กระบวนการนี้ก็เกิดการทวนกลับ เพราะธรรมชาติอันหยาบกระด้างที่ถูกเก็บเอาไว้ได้หันมา identify ตัวเองกับหลักเหตุผล กลายเป็นการแสวงหาหนทางการเมืองในรูปแบบของฟาสซิสต์ (การฆ่าชาวยิวนับล้านคน กระทำไปอย่างมี “เหตุผลอ้างอิง” ที่คนเยอรมันส่วนใหญ่ยอมรับ) เราจะเห็นได้ว่าความบ้าเถื่อนโหดร้าย (ธรรมชาติดั้งเดิมของมนุษย์) ที่เคยถูกบีบคั้นเอาไว้เป็นเวลานาน ได้เบ็ดตัวขึ้น และได้หันกลับมาแก้แค้นและทำลายทุกสิ่งทุกอย่างที่เรียกว่า “ความศิวิไลซ์” ที่สร้างขึ้นมาจากหลักความมีเหตุผลของมนุษย์ (P. Anderson, p. 82)

ผลกระทบของระบบฟาสซิสต์ ในด้านวัฒนธรรม

ปัญหาวัฒนธรรมเป็นหัวใจสำคัญอีกหัวข้อหนึ่งในการค้นคว้าของกลุ่มแฟรงเฟิร์ต ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากข้อเท็จจริงที่ว่า ชัยชนะของนาซีนั้น

มีผลสะท้อนอย่างใหญ่หลวงต่อวัฒนธรรมของเยอรมันภัยร้ายแรงของนาซีอยู่ที่การขาคเสรีภาพ ส่วนบุคคลและการชาววัฒนธรรมในความหมายที่แท้จริง เนื่องจากอำนาจรัฐได้เข้ามาควบคุมชีวิตปัจเจกบุคคลอย่างสมบูรณ์ ความสัมพันธ์ทั่วทั้งสังคมมีลักษณะเป็นระบบข้าราชการ(Kolakowski, p. 350)

ในขณะที่ความน่าเป็นปัญหาอันร้ายแรงนั้น การที่มวลชนเยอรมันส่วนใหญ่ยอมรับอำนาจนาซีดังกล่าวยังเป็นปัญหาที่ร้ายแรงยิ่งกว่าเสียอีก และทางสถาบัน ฯ ได้ตระหนักถึงภัยร้ายแรงประการหลังดังเช่นที่ปรากฏในรายงานการค้นคว้าเรื่อง "The study of authoritarian personalitiy and family" (ตีพิมพ์ในปารีส เมื่อปี 1936) ที่ได้ค้นพบบุคลิกภาพของมวลชนที่มีชื่อ "บุคลิกภาพแบบนิยมอำนาจ" (authoritarian personality) และค้นพบบทบาทสำคัญของครอบครัวในการทำหน้าที่เป็นเครื่องมือในการดำรงรักษาสังคมนิยมฟาสซิสต์ (Therborn, p. 102)

อันที่จริงวัฒนธรรมจอมปลอมที่พวกนาซีสร้างขึ้นมานั้น เป็นวัฒนธรรมที่มีรากฐานเดิมอยู่แล้วในวัฒนธรรมสังคมนิยมสังคมนิยม เช่น อุดมการณ์ที่เสนอให้แยกหน้าที่การงาน และความสุขของปัจเจกบุคคลออกจากกัน และถือว่าสองสิ่งนี้ต้องชกแย้งกันอยู่เสมอ แนวคิดดังกล่าวนี้เป็นอุดมการณ์ที่มีอยู่แล้วในวัฒนธรรมสังคมนิยม ซึ่งต่อมาพวกนาซีได้ใช้การบีบบังคับอย่างเปิดเผยให้คนกดเก็บความสุขของตน เพื่อประกอบหน้าที่การงาน (M. Jay, p. 77) ดังนั้นความหมายดั้งเดิมของวัฒนธรรมที่เคยเป็นหนทางให้มนุษย์รู้จัก

นำธรรมชาตินิยมมาใช้ให้เป็นประโยชน์ จึงได้ถูกครอบงำจากโครงสร้างสังคมนิยมสังคมนิยม (แบบเฉพาะของกรรมวิธี) ให้กลายเป็นวัฒนธรรมแห่งการเร่งการผลิต และค้าขายโดยไม่แยแสกับความสุขของมนุษย์ วัฒนธรรมประชาชนถูกทำให้มี "มาตรฐานเดียวกันหมด" เพื่อรับใช้การทำงานปัจเจกบุคคลไม่มีความแตกต่างกัน ทุก ๆ คนเหมือนกันหมด เพื่อสะดวกต่อการบริโภคสินค้าที่ผลิตมาแบบขนานใหญ่ (อาคารที่เห็นได้ชัด คือ การสูญหายไปของวัฒนธรรมเฉพาะท้องถิ่น และช่างฝีมือ) ผู้คนที่อยู่ในสังคมนิยมไร้ความสุขดังกล่าวต่างก็ปฏิเสธซึ่งกันและกัน พร้อม ๆ กับที่ปฏิเสธธรรมชาติ พวกเขาใช้ชีวิตอยู่เพื่อ 2 ภาระกิจเท่านั้น คือ ผลิตและบริโภค (Vincent, pp. 114-7)

ฟรอมม์, มาลลูเชอ, อาดอร์โนและฮาเบอร์มาส

บุคคลทั้งสี่ที่กล่าวนามมาข้างต้นนั้นนับเป็นหัวเรือใหญ่ที่ให้ความสนใจกับปัญหาจิตวิทยาและปัญหาวัฒนธรรม ฟรอมม์ฝึกฝนมาทางด้านจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์และเป็นหนึ่งในผู้ร่วมก่อตั้งจิตวิเคราะห์สาขาวัฒนธรรม ซึ่งจัดว่าเป็นปีกซ้ายของฟรอยด์ จุดที่ฟรอมม์เห็นร่วมกับสำนักแฟรง-

*อย่างไรก็ตาม ได้มีผู้วิจารณ์ว่าได้ตีความคิดส่วนที่ปฏิเสธของฟรอยด์ออกไปรายละเอียดในเรื่องนี้ดูได้จากเช่น กาญจนมา แก้วเทพ, "การหลงลืมทางสังคม : ประวัติศาสตร์ของการวิพากษ์ทฤษฎีจิตวิทยาและจิตวิเคราะห์," วารสารธรรมศาสตร์ (12 ธันวาคม 2526)

เฟิร์ทก็คือ เชื่อว่าลัทธิมาร์กซ์สามารถไขว้วิเคราะห์ ปัญหาความแปลกแยกได้อย่างถึงที่สุดและในเวลาเดียวกันเขาก็ไม่เชื่อในเรื่องบทบาทนำของชนชั้น กรรมกร เพราะเขาเห็นว่าในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงสังคมนั้น เราจะต้องสนใจปัญหาที่มีผลกระทบต่อชนทุกชั้น พร้อมมียุทธศาสตร์ที่แตกต่างจากอัครโมเดลที่เขาไม่ได้มองโลกในแง่ร้าย แต่มีความเชื่อมั่นอยู่เสมอในศักยภาพของมนุษย์ที่จะปลดปล่อยตนเองและสร้างสรรค์สังคมที่มีพื้นฐานของความปรองดองแท้จริงได้ ทักษะดังกล่าว คล้ายคลึงกับมากูเชอ (Kolakowski, p. 380)

จุดใหญ่ที่พร้อมมียุทธศาสตร์คือ ทฤษฎี มาโนวิทวิทยาว่าด้วยพลังทางเพศ (libido) และบทบาทของวัฒนธรรมที่ตอกย้ำความต้องการ ความธรรมชาติของมนุษย์ไว้ พร้อมมียุทธศาสตร์ที่ความวัฒนธรรมว่าเป็นตัวเก็บกักความต้องการของมนุษย์ซึ่งที่พร้อมมียุทธศาสตร์นั้น มิใช่ลักษณะทั่วไปของวัฒนธรรมและมนุษยชาติแต่เป็นลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้นในบางสังคมบางช่วงประวัติศาสตร์เท่านั้น นอกจากนี้เขายังเห็นว่าปรากฏการณ์ที่ผู้คนลุกขึ้นมาต่อต้านระบบอย่างไม่เคยขาดหายไปจากหน้าประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติเหล่านั้นแสดงให้เห็นว่าในท้ายที่สุด คนเราจะไม่สามารถทนอยู่กับระบบที่กดขี่ได้ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีทางเพศ พร้อมมียุทธศาสตร์ของฟรอยด์ว่ามิใช่ปัจจัยเพียงตัวเดียว ที่ใช้อธิบายทุก ๆ พฤติกรรมของมนุษย์ซึ่งข้อเสนอของฟรอยด์ เพราะยังมีตัวแปรอื่น ๆ ทางสังคมเช่นครอบครัว คำนิยมที่มีส่วนอธิบายพฤติกรรมบางอย่างของมนุษย์เช่นกัน (Kolakowski, pp. 381-3)

ในเชิงจิตวิทยา พร้อมมียุทธศาสตร์ปัญหาศูนย์กลางของมนุษยชาติว่า มนุษย์ได้ปลดปล่อยตนเอง ออกจากธรรมชาติ เพราะความต้องการเสรีภาพ และการแสดงออกของความกึกก้องเริ่มสร้างสรรค์ แต่ในทางตรงกันข้าม มนุษย์มีความต้องการอีกด้านหนึ่งที่ขัดแย้งกัน คือความต้องการความมั่นคง (security) อันตรายที่สุดของมนุษย์เกิดขึ้นเมื่อมนุษย์หาทางแก้ไขความขัดแย้งด้วยการหันเข้าหาระบบอำนาจแบบเบ็ดเสร็จเป็นที่พึ่ง ในลัทธิมาร์กซ์นั้น พร้อมมียุทธศาสตร์กลับไปมองมาร์กซ์ใหม่ด้วยสายตาของปึกแผ่นมนุษย์นิยมว่า มาร์กซ์มีความต้องการให้สังคมมนุษย์ก้าวหน้าไปสู่สภาพที่เบ็ดเสร็จโอกาสให้บุคคลได้ทำงานที่ริเริ่มสร้างสรรค์ และในระบอบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลก็เป็นไป ด้วยมิตรภาพ มิใช่ความก้าวร้าวหรือการยอมปรับตัวตามสังคมและผู้อื่นอย่างยอมจำนน อย่างไรก็ตาม พร้อมมียุทธศาสตร์ได้นำเอาส่วนที่มาร์กซ์เสนอว่า เราจะไปสู่สังคมนั้น ได้อย่างไรมาวิเคราะห์ด้วย ทำให้ข้อเสนอของพร้อมมียุทธศาสตร์เป็น อุดมคติ (Utopia) ที่ให้แรงบันดาลใจ แต่มิได้ให้แนวทางในการปฏิบัติ (Kolakowski, pp. 384-6)

ส่วนมากูเชอโน้นมีภูมิหลังแตกต่างจากคนอื่น ๆ ในกลุ่ม ๆ เพราะได้เข้าร่วมกับขบวนการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงสังคม คลอดิมา และไม่เคยหันหลังทอดทิ้งภาคปฏิบัติการเลย มากูเชอเริ่มต้นจากการเป็นนักลัทธิมาร์กซ์ จนกระทั่งเมื่อต้องอพยพไปอยู่อเมริกา และเขาคิดว่าคำตอบจากลัทธิมาร์กซ์ ไม่เพียงพอในการทำความเข้าใจกับปัญหาใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นเขาจึงหันมาทำงานฟรอยด์ มากูเชอพยายามค้นหาบทบาทของจิตวิเคราะห์ที่

จะช่วยในการเปลี่ยนแปลงสังคม ในงานชื่อ **Eros and Civilization** เป็นความพยายามที่จะเปิดเผยการมองโลกในแง่ดีของฟรอยด์หรืออาจจะกล่าวได้ว่า เป็นการอ่านงานของฟรอยด์ใหม่จาก *สายตาของลัทธิมาร์กซ์* (M. Jay, pp. 131-4)

ส่วนอาคอร์โนผู้ศึกษามาทางด้านคนตรีศึกษาและปรัชญาก็ได้วิพากษ์แถมมุกด้านวัฒนธรรมตามที่เขาถนัด อาคอร์โนทำการสำรวจปัญหา "reification" โดยเฉพาะในสิ่งที่เกิดขึ้นด้านศิลปะ เขาชี้ให้เห็นว่า การที่ผลงานศิลปะส่วนใหญ่ถูกทำให้เป็นสินค้าภายใต้ระบบทุนนิยมผูกขาดเป็นอาการที่แสดงได้ถึง reification ใต้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ อันตรายร้ายแรงอีกประการหนึ่ง คือลักษณะวัฒนธรรมมวลชน (mass culture) ในปัจจุบัน ได้สูญเสียลักษณะนิเสธ (ปฏิเสธและต่อต้านระบบในรูปแบบต่าง ๆ เช่น ล้อเลียน เสียดสี) ดังเช่นที่เคยปรากฏในวัฒนธรรมพื้นบ้านแบบเก่า ศิลปะแบบใหม่เหลืออยู่แต่เพียงลักษณะให้ความสนุกสนานแบบที่ทำให้ผู้เสพศิลปะ เฉยชา และไร้การใช้ความคิด ศิลปะปัจจุบันแทบจะไม่มีบทบาททางการวิพากษ์ระบบ การต่อต้านสังคมหรือลักษณะทางการเมืองเจือปนอยู่เลย (Kolakowski, p. 348)

ฮาเบอร์มาส นักคิดสำนักแฟรงเฟิร์ตในปัจจุบันมีความแตกต่างไปจากรุ่นแรก ๆ ที่เกาะติดอยู่กับลัทธิมาร์กซ์เป็นอย่างมาก ฮาเบอร์มาสถอยห่างจากลัทธิมาร์กซ์และมุ่งเข้าหาศาสตร์สาขาอื่นมากขึ้น ในหนังสือชื่อ "Knowledge and Interest" เขาได้พยายามประยุกต์แนวคิดจากจิตวิเคราะห์ที่ทำการรักษากันใช้ ด้วยการทำให้คนใช้เกิด self-reflection ว่าน่าจะเป็นกระบวนการ

เกี่ยวกับการปลูกจิตสำนึกทางการเมืองของคน หลักการพื้นฐานก็คือ ต้องให้ความรู้ที่ทำให้คนเข้าใจ และเกิดความรู้สึกตัวที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของเขา ในระดับสังคมโดยกว้าง การใช้ภาษาที่บิดเบือน (distorted language) เป็นกลไกตัวหนึ่งในกระบวนการกดขี่ ดังนั้น ท่ามกลางข้อเรียกร้องหลาย ๆ ข้อของกลุ่มแฟรงเฟิร์ต ข้อเรียกร้องของฮาเบอร์มาสก็คือ เขาคัดค้านเพื่อให้ระบบการสื่อสารที่มีเสรีภาพอย่างเต็มที่ เพื่อเป็นเงื่อนไขเชื่ออ่านวยต่อการเกิดจิตสำนึกที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของผู้ที่ถูกกดขี่ (Therborn, pp. 121-4)

การวิพากษ์วิทยาศาสตร์ - ศรัทธาใหม่ของระบบทุนนิยม

การวิพากษ์วิทยาศาสตร์ของกลุ่มแฟรงเฟิร์ตเริ่มด้วยการ สืบค้นไปถึงต้นตอของมันอันได้แก่ปรัชญาของพวก enlightenment แนวคิดนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 และยังคงถูกใช้มาจนปัจจุบัน ในความหมายที่กว้างกว่า คือการปลดปล่อยมนุษยชาติออกจากความกลัว และสร้างอธิปไตยให้แก่ตนเอง ในครั้งกระนั้น ขบวนการของพวกนิยมวิทยาศาสตร์ได้พยายามที่จะต้องรู้เพื่อเอาชนะธรรมชาติ และพยายามหาหลักเหตุผลไปแทนที่ myths ต่างๆในศาสนา แต่ในท้ายที่สุดก็ด้วยครุฑระกายในตัวมันเองก็กลับทำให้ผลลัพธ์หรือออกมาอย่างตรงกันข้ามเช่นสภาพยุคปัจจุบันเพราะมนุษย์ยังคงต้องมงายอยู่กับอุดมการณ์แบบ positivism, pragmatism, utilitarian ซึ่งลดคุณค่าของโลกให้เหลือแค่เพียงมิติของปริมาณทำลายความหมาย

และสร้างความป่าเถื่อนให้กับศิลปะ ลกคามนุษย-
ชาติให้เหลือเพียงสินค้า (Kolakowski, pp.
372-3)

ในส่วนที่เกี่ยวกับวิธีการศึกษานั้นพวก
empericist ในยุค enlightenment ได้เคย
ประชันรื้อกัน "วิธีการสังเกต" ขึ้นเป็นวิธีการใหม่
ในการค้นหาความจริงเพื่อฟาดฟันกับลักษณะ
mystification, superstition และข้ออ้างทาง
ธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มศักดิ์สิทธิ์ ในยุคนี้การ
นำเสนอวิธีการของพวกเขาเริ่มมีลักษณะ "โจมตีระ-
บบที่เป็นอยู่" แต่ทว่าในยุคปัจจุบัน หลักการระ-
บบของพวกเขาไม่ได้หลงเหลือลักษณะที่โจมตีระบบ
อยู่เลย เพราะวิธีการของเขาก็ได้พัฒนาขึ้นมา
พร้อม ๆ กับที่อำนาจในสังคมของชนชั้นเขามีเพิ่ม
มากขึ้นและครอบงำไปทั่วทั้งสังคม ฉะนั้นพวกเขา
จึงถือว่า มีแค่วิธีการของพวกเขาเพียงวิธีเดียวเท่า
นั้นที่ถูกต้อง วิธีการศึกษาในปัจจุบันของพวกเขา
จึงมีแค่การสังเกต แต่ไม่มีการทำ reflection
ผลที่สังเกตมาได้ออร์โธโมเมอร์ได้ตั้งชื่อวิธีการทั้ง-
ถั่งว่า "การหลงใหลได้ปลื้มอยู่กับข้อเท็จจริง
ที่ปรากฏ" (M. Jay, p. 82) คุญูปการของวิธี
การศึกษาดังกล่าว จึงเป็นการปลดปล่อยมนุษย์-
ชาติจากอคติแบบเก่า ๆ ให้มาคคอยู่ภายใต้การ
ครอบงำของอคติแบบใหม่ ๆ ปลดปล่อยจากระบบ
อำนาจแบบเดิมเพื่อมาขึ้นค่อระบบอำนาจสมัยใหม่
นั่นเอง (Kolakowski, p. 388) แม้พัฒนาการ
ขั้นต่ำสุดของพวกเขาถือกลุ่ม neo-positivist ก็
ยังคงหลงใหลได้ปลื้มอยู่กับ "สิ่งที่กำหนดมาให้
แล้ว" และหมกมุ่นอยู่กับการสังเกตโดยปราศจาก
การ reflection ทั้งในค่านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ
และวิทยาศาสตร์สังคม (Vincent, p. 69)

ซาเบอร์มาสเป็นผู้ที่บุกเบิกค้นคว้าศึกษาถึง
ความสัมพันธ์ระหว่าง การใช้หลักเหตุผลแบบทุน
นิยมในภาคทฤษฎีกับความเป็นจริงในภาคปฏิบัติ
ซึ่งนักสังคมวิทยาเยอรมันตั้งแต่ Tonnies (F.
Tonnies, 1855-1936) ได้กระทำต่อเนื่องเรื่อย
มาและพัฒนาอย่างเต็มที่โดย Weber (Therborn,
p. 90) เขาได้เสนอว่าอุดมการณ์เรื่องการควบคุม
(domination) ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 ถึง
เช่นแนวคิดของ Maquis de Sade นั้นได้ถูก
ขยายจากความพยายามที่จะทำให้มนุษย์เพียงแต่เอา
ชนะธรรมชาติ ล่วงเลยมาถึงการใช้อำนาจควบคุม
มนุษย์ด้วยกัน ขณะเดียวกันความต้องการที่จะ
ควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างในโลก ได้กลายมาเป็นส่วน
หนึ่งในระบบคึกของชนบางกลุ่ม (Kolakowski,
pp. 374-5) ฉะนั้นหากเราประเมินผลลัพธ์ของ
การใช้วิทยาศาสตร์เท่าที่ผ่านมา ในช่วงสอง
ศตวรรษที่แล้วเราจะพบว่า

1. เท่าที่ผ่านมาวิทยาศาสตร์ไม่ได้มีส่วน
ช่วยในการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางการผลิต
ในขั้นมูลฐานเลย ทั้ง ๆ ที่วิทยาศาสตร์เป็นส่วน
หนึ่งของความก้าวหน้าของพลังการผลิตแต่มันก็ยัง
คงถูกนำมาปรับใช้เพื่อหาความสัมพันธ์ทางการผลิต
ที่ซุคริคเช่นเดิม แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงรูป
โฉมไปบ้างก็ตาม มากุซอได้แสดงให้เห็นในหนังสือ
ชื่อ One-Dimensional Man ของเขาว่า
สังคมที่มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเป็นสังคมที่
บีบคั้นกดขี่มนุษย์มากที่สุดสังคมหนึ่งเพราะพัฒนา
การของวิทยาศาสตร์ล้วน แต่เคิมสวนทางกับความ
ต้องการของมนุษย์ทั้งสิ้น (Therborn, pp. 95-
115)

2. และที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้น ทุกวันนี้ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้กลายมาเป็น "อุดมการณ์" ที่สำคัญในการสร้างภาพลวงตาของสังคมใหม่ในอนาคต ซึ่งจะก่อสร้างขึ้นมาด้วยแบบจำลองทางเทคนิคและอุดมการณ์ของนักเทคโนโลยีแครท อุดมการณ์ใหม่นี้ทำให้ประชาชนมีความมั่นใจทางการเมืองเพราะมีข้อเสนอว่าบรรดาปัญหาสังคมทั้งหลายนั้นล้วนเกิดมาจาก "ข้อขัดข้องทางเทคนิค และการขาดการจัดองค์การที่มีประสิทธิภาพ" เพราะฉะนั้นจึงสามารถที่จะใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นระบบและมีประสิทธิภาพมาแก้ไข ปัญหาสังคมได้ กลไกที่ทำให้อุดมการณ์ดังกล่าวนี้มีความคงทนถาวรก็เพราะมันไม่ได้จำกัดตัวเองอยู่เพียงแค่ว่าในระดับความคิด ดังเช่นลักษณะของอุดมการณ์ของคักคินาเท่านั้น แต่ได้มีการลงมือปฏิบัติจริงรวมไปในทุก ๆ กระบวนการของก้าวหน้าทางเทคนิค ฉะนั้น "ลักษณะเจอมปลอม" ของมันได้ยากขึ้น (Kolakowski, p. 391) นอกจากนี้ทฤษฎีพวก positivist ก็พยายามใหม่ประโคมหลักการเพื่อสร้างภาพลวงตาว่า "เหตุผลของคน ๆ หนึ่งไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นอิสระจากผลประโยชน์ของคนอื่น ๆ" เพื่อช่วยอัดุมการณ์ในเรื่องความเป็นกลางของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้หนาแน่นขึ้น

3. เท่าที่ผ่านมากกระบวนการทำลายความรู้ สึกความเป็นอัตวิสัย (subject) คุณภาพและธรรมชาติเกิดจากปฏิบัติการผสมผสานระหว่างคณิตศาสตร์ ตรรกะวิทยาและมูลค่าแลกเปลี่ยน เรามองเห็นการทำลายนี้ ได้ชัดเจนในแวดวงของวัฒนธรรมและในสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมเช่น ความงามของตน ไม่คันหนึ่งที่มีอายุนับเป็นพัน ๆ ปี จะ

ไม่มีความหมายเลยหากสถานที่ตรงนั้นเหมาะ สำหรับการสร้างศูนย์การค้าที่ให้ผลกำไร โรงงาน (Kolakowski, p. 375) ความมั่งงายในเทคโนโลยีและแนวโน้มของเทคโนโลยีแครทในชีวิตสังคมทำให้โลกเราถูกข่มขู่ด้วยความก้าวหน้าทางเทคนิคและทะเล "โลกแห่งคุณค่า" โดยปราศจากครหหนักถึงขีดจำกัดของเทคโนโลยีว่า "ถึงแม้มันจะให้คำตอบทุกอย่างในด้านความเข้าใจ แต่มันก็ไม่สามารถตอบคำถามเรื่องการตัดสินใจคุณค่าได้" (Kalakowski, pp. 346-7)

ควบคู่ไปกับการวิพากษ์วิทยาศาสตร์ ทฤษฎีวิพากษ์ได้เสนอให้มีการประเมินทัศนคติที่มีต่อวิทยาศาสตร์เสียใหม่ ฮอว์โคมเมอร์เสนอว่า แม้แต่วิทยาศาสตร์เองก็ไม่อาจมองตัวเองแยกออกไปจากสังคมได้ เราจะต้องมองว่าวิทยาศาสตร์เป็นผลมาจากความสัมพันธ์ระหว่างพลังการผลิตและความสัมพันธ์ทางการผลิต (Vincent, p. 70) กระบวนการสร้างสรรค์ความรู้ไม่ใช่เป็นเพียงแต่เรื่องของความรู้และความเชี่ยวชาญทางเทคนิคเท่านั้น แต่เป็นเรื่องของการต่อสู้ด้วย การพิจารณาความรู้จึงขึ้นอยู่กับคำถามพื้นฐานว่าผลงานของทฤษฎีนั้นช่วยส่งเสริมหรือช่วยทำลายความสัมพันธ์ทางการผลิตที่เป็นอยู่หรือไม่และอย่างไร (Vincent, p.77) ตัวอย่างเช่นความพยายามที่จะทำให้วิชาเศรษฐศาสตร์กลายเป็นศาสตร์ที่ดำเนินไปตามธรรมชาติ เพื่อจะได้รับการยอมรับจากประชาชน เนื่องจากประชาชนได้รับการปลูกฝังให้มีอุดมการณ์ที่ยอมรับกฎของธรรมชาติอยู่แล้ว เศรษฐศาสตร์ดังกล่าวอาจจะมีลักษณะความเป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น แต่ก็มิคุณค่าในแง่ลบเพราะ

ได้ไปช่วยส่งเสริมความสัมพันธ์อันซุครีคที่ดำรงอยู่ (Vincent, p. 80)

ในท้ายสุด สำนักแฟรงเฟิร์ตได้เสนอทางออกใหม่สำหรับวิทยาศาสตร์โดยส่วนที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติในฮอว์ลม์เมอร์ให้ความสนใจกับงานของ Max Scheler ที่เสนอว่า "ปรัชญาของทางตะวันตกนั้นมุ่งมันให้คนเอาชนะธรรมชาติด้วยการสร้างสรรค์วิทยาศาสตร์ธรรมชาติขึ้นมาเพื่อเอามาใช้" (จนกระทั่งกระแสมุขีได้นำมาใช้ให้เอาชนะคนด้วยกัน ในแง่นี้ลัทธิมาร์กซ์ที่ถือความเป็นวิทยาศาสตร์เป็นหลักเช่นกันจะต้องแสดงคนให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าแตกต่างจากกระแสมุขีอย่างไร) ในอนาคต สังคมที่ปลดปล่อยแล้วจะต้องมีทัศนะใหม่ต่อธรรมชาติ คือต้องอยู่ร่วมอย่างสันติ (harmony) ไม่ใช่ครอบงำหรือควบคุมธรรมชาติ (P. Anderson, p. 82) และสำหรับการนำเอาวิทยาศาสตร์มาใช้ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนด้วยกันนั้น จะต้องมีความหมายที่แน่ชัดว่าวิทยาศาสตร์ต้องมีส่วนช่วยในกระบวนการต่อสู้ให้ประชาชนทุกคนมีส่วนในการควบคุมปรากฏการณ์ทุกอย่างที่เกิดขึ้นในสังคม (Kolakowski, p. 391) ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นการเดินสวนทางกับบทบาทที่วิทยาศาสตร์กำลังกระทำอยู่ในยุคปัจจุบันอย่างสิ้นเชิง

วิพากษ์แห่งวิพากษ์

ผลงานของกลุ่มนักทฤษฎีวิพากษ์นับว่ามีส่วนในการจุดไฟทางความคิดให้แก่นักคิดคนอื่นๆ และรวมทั้งขบวนการเคลื่อนไหวสังคมอื่น ๆ อีกด้วย อิทธิพลของสำนักนี้ขยายตัวมากขึ้นเมื่ออพยพ

ไปอยู่อเมริกา เราอาจถือได้ว่าสำนักแฟรงเฟิร์ตเป็นวิวัฒนาการของลัทธิมาร์กซ์ที่ต้องการปลดปล่อยความคิดมาร์กซ์ออกจากลักษณะด็อกซ์มัทริค (dogmatic) และต้องการแสวงหาอิสระให้แก่ทฤษฎีเพื่อมิให้ตกอยู่ใต้อิทธิพลของพรรคการเมือง (Kolakowski, p. 395) ซึ่งเมื่อทฤษฎีเป็นอิสระแล้วก็สามารถที่จะสร้างสรรคเกณฑ์ (criteria) ใหม่ ๆ ในการวิเคราะห์ที่นำมาจากศาสตร์อื่น ๆ นอกเหนือไปจากเกณฑ์เดิม ๆ ในลัทธิมาร์กซ์ การกระทำดังกล่าวเป็นวิธีการหนึ่งในการพัฒนาลัทธิมาร์กซ์ ให้สอดคล้องกับกาลเวลาที่เปลี่ยนไป

อย่างไรก็ตาม ความต้องการที่จะรักษาความเป็นอิสระของทฤษฎีด้วยการไม่อ้างอิงตัวเองหรือไม่สัมพันธ์ในภาคปฏิบัติการร่วมกับชนกรรมชาติหนึ่ง ก็ทำให้เกิดปัญหาข้อขัดแย้งขึ้นมาในอีกด้านหนึ่ง เพราะกลุ่มทฤษฎีวิพากษ์ไม่สามารถจะเข้าร่วมในการอภิปรายปัญหาอุปสรรคบางอย่างได้ เช่น จะต่อต้านฟาสซิสต์ได้อย่างไร จะรวบรวมกรรมชาติที่อยู่ตามสหภาพแรงงานต่าง ๆ กันได้อย่างไร ฯลฯ (M. Lowy, p. 61) และจากเหตุผลอันนี้เอง ที่ทำให้เกิดผลต่อเนื่องตามมาว่า ถึงแม้จุดยืนทางการเมืองของกลุ่ม ๆ จะเป็นจุดยืนที่ปฏิวัติสักเพียงใด ถึงแม้จะมีสำนักทางจริยธรรมที่ radical ไม่ยอมอดมอดมอม และวิพากษ์สังคมกระฎุมพีสักเพียงใด กลุ่ม ๆ ก็ไม่สามารถที่จะตอบคำถามได้ว่า "แล้วเราจะได้มาซึ่งสังคมใหม่ที่เรากำลังต้องการได้อย่างไร" กล่าวในแง่หนึ่งเมื่อเทียบกับมาร์กซ์แล้ว มาร์กซ์มีแนวทางที่เป็นรูปธรรมกว่า คือ การจะได้มาซึ่งสิ่งที่ปรารถนาเหล่านี้

นั้น แยกไม่ออกจากการต่อสู้ทางชนชั้นรูปธรรม (กรรมวิธี) ในขณะที่สำนักแฟรงเฟิร์ตตกอยู่ในช่วงประวัติศาสตร์ที่มีเงื่อนไขพิเศษอันไม่เอื้ออำนวยต่อการคิดแนวทางเช่นนั้นได้ (M. Lowy, p. 59)

ทั้งที่ปราศจากโลกอุดมคติ (utopia) จะนำเสนอ ทั้งๆ ที่ไม่มีแนวทางจะชี้แนะ แต่เราก็ขอยกย่องความพยายามของมนุษย์กลุ่มหนึ่งที่อยู่ที่ท่ามกลางความพ่ายแพ้รอบค้ำ และสถานการณ์ที่

“เลวที่สุด” การต่อสู้ของพวกเขาดำเนินไปอย่างปราศจากแสงสว่างแห่งชัยชนะ ภารกิจทางประวัติศาสตร์ของพวกเขา ก็คือ การสืบทอดประเพณีของนักคิดเยอรมันที่ถือคติว่าการวิพากษ์ระบบคือ ลมหายใจของปัญญาชน ความสามารถที่ยังดำรงการต่อสู้อยู่ได้ท่ามกลางความมึนมนอนธกาล และไร้ซึ่งความหวัง เป็นสิ่งยืนยันถึงคุณสมบัติที่ตีเยี่ยมประการหนึ่งที่มีมนุษยชาติเราเป็นเจ้าของ.

ปารีส ตุลาคมไม่ร่วง
10 พฤศจิกายน 2526

บรรณานุกรม

ภาษาอังกฤษ

1. Perry ANDERSON, *Considerations on Western Marxism*. NLB, 1976.
2. Leszek KOLAKOWSKI, *Main Current of Marxism (Volume 3)*, Oxford University Press, 1978.
3. Göran THERBORN, "The Frankfurt School" in *New Left Review* (ed.), *Western Marxism : A Critical Reader*, Verso Edition, 1978. pp. 83-139.

ภาษาฝรั่งเศส

1. Martin JAY, *L' imagination dialectique : Histoire de l' école de Francfort (1923-50)*, Payot, Paris, 1977.
2. Michael LOWY, "Le Marxisme rationaliste de l' école de Francfort", *L' homme et la société*, No. 65-66, (juillet-dec.) 1982, pp. 45-65.
3. Jean-Marie VINCENT, *La théorie critique de l' école de Francfort*, Ed. Galilée, 1976.